

Rahoituksen suhde yleisten kirjastojen ominaisuuksiin ja käyttöön

Iina Peltonen

Pro Gradu -tutkielma
Informaatiotutkimuksen ja
interaktiivisen median laitos
Tampereen yliopisto
Helmikuu 2009

TAMPEREEN YLIOPISTO

Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos

PELTONEN, IINA: Rahoituksen suhde yleisten kirjastojen ominaisuuksiin ja käyttöön

Pro Gradu -tutkielma, 54 s.

Informaatiotutkimus

Helmikuu 2009

Tutkimuksessa tarkasteltiin kirjastorahoituksen yhteyttä kirjaston ominaisuuksiin ja kirjastonkäyttöön. Pyrkimyksenä oli vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Miten kunnan ominaisuudet näkyvät kirjastorahoituksen suuruudessa? Miten kirjastorahoituksen suuruus näkyy kirjaston ominaisuuksissa? Miten kirjastorahoituksen suuruus ja kirjaston ominaisuudet näkyvät kirjastonkäytössä? Oletuksena oli, että kunnat rahoittavat kirjastojaan erisuuruisesti, aiheuttaen eroja kirjastojen ominaisuuksien ja kirjastonkäyttöaktiivisuuden välille.

Tarkasteltavina kirjaston ominaisuuksina toimivat kirjastolaitoksen rakenne, henkilöstön määrä ja laatu, kokoelmien suuruus, aineiston hankinta sekä tarjonnan monipuolisuus. Kuntien ominaisuuksina tarkasteltiin kunnan sijaintia, kokoa, rakennetta ja kokonaistaloutta. Kirjastonkäyttöä tarkasteltiin sekä kirjastonkäytön määrän että lainauksen sisällön osalta.

Tutkimusaineistona toimivat Suomen yleisten kirjastojen tilastotiedot vuodelta 2006. Lisäksi otettiin mukaan kuntien ominaisuuksia kuvaavia tietoja muista tilastoista. Aineiston käsittelyyn ja tunnuslukujen laskemiseen käytettiin SPSS-ohjelmistoa. Muuttujien välistä lineaarista korrelaatiota tarkasteltiin laskemalla muuttujien väliset korrelaatiokertoimet, ja tarvittaessa aineistoa analysoitiin lisäksi taulukoinnin avulla. Analyysiä täydennettiin osittaiskorrelaatioilla ja lineaarisella regressioanalyysillä.

Tutkimustulosten perusteella voitiin todeta, että kirjastorahoituksen suuruuden taustalla oli pääasiassa kunnan yleinen taloustilanne. Kirjastorahoituksen suuruus oli yhteydessä kunnan kokonaiskulujen suuruuteen, mutta erityisesti kirjastorahoituksen osuuteen kunnan kokonaiskuluista. Tärkein tekijä kirjastorahoituksen suuruuden taustalla oli siis halu panostaa juuri kirjastotoiminnan rahoitukseen. Myös kunnan maaseutumaisuus oli yhteydessä korkeisiin kirjastokuluihin.

Kirjastorahoituksen suuruus oli yhteydessä kirjaston henkilökunnan määrään, kirjaston saavutettavuuteen sekä kokoelman ja hankintojen suuruuteen. Henkilökunnan määrä ja hankintojen suuruus nostattavat palkka- ja hankintakustannuksin suoraan kirjaston kokonaiskuluja suuruutta. Yhteys kirjaston saavutettavuuteen ja kokoelman suuruuteen taas viittaa siihen, että kirjastojen rahoitus on pysynyt aiempinakin vuosina tutkimusvuoden tasolla.

Kirjastorahoituksen suuruudella oli yhteyttä myös kirjastonkäytön suuruuden kanssa. Yhteys ilmeni erityisesti henkilökunnan määrän kautta. Rahoituksen suuruudesta riippumaton yhteyttä kirjastonkäyttöön oli multimedia-aineiston osuudella kokoelmasta. Sen sijaan kokoelman suuruudella tai kirjaston saavutettavuudella ei havaittu yhteyttä kirjastonkäytön suuruuteen.

Asiasanat (YSA): yleiset kirjastot, rahoitus, kirjastonkäyttö

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Keskeiset käsitteet	2
2.1 Kirjaston ominaisuudet	2
2.2 Kirjastonkäyttö	3
3. Yleisten kirjastojen toiminta	4
3.1 Kirjastojen asema lainsäädännössä.....	4
3.2 Kirjastorahoituksen muodostuminen	5
3.3 Yleisten kirjastojen tilastointi.....	6
4. Kirjastorahoituksen taustat ja vaikutukset	7
4.1 Yleisen mielipiteen vaikutus kirjastorahoitukseen.....	7
4.2 Kunnan taloustilanteen vaikutus kirjastorahoitukseen.....	9
4.3 Rahoitusvähennysten vaikutukset kirjastoissa	10
5. Kirjastonkäytön taustat	12
5.1 Kim & Shin: Väestön ja kirjaston ominaisuudet.....	12
5.2 Hovi: Kirjaston ominaisuudet ja kirjastorahoitus.....	13
5.3 Hovi: Kunnan ominaisuudet.....	15
5.4 Grindlay & Morris: Elämäntyylin muutokset ja kirjaston ominaisuudet.....	17
5.5 Glorieux et al.: Multimedia-aineisto ja muut kirjaston ominaisuudet	19
5.6 Sin & Kim: Kirjaston saavutettavuus	20
6. Kirjallisuuden yhteenvetoa	21
7. Tutkimuksen toteutus.....	23
7.1 Tutkimuskysymykset	23
7.2 Tutkimusaineisto ja tutkimuksen toteutus.....	24
7.3 Tutkimusaineiston muuttajat.....	26

8. Tutkimustulokset	30
8.1 Kunnan ominaisuudet	30
8.2 Kirjaston ominaisuudet	34
8.3 Kirjastonkäyttö	37
9. Yhteenveto ja johtopäätökset	48
Lähteet	52

Taulukot

Taulukko 1: Kunnan ominaisuuksien korrelointi (Pearson) asukaskohtaisten kirjastokulujen kanssa.....	30
Taulukko 2: Pienien, keskisuurten ja suurien kuntien asukaskohtaiset kirjastokulut	31
Taulukko 3: Kirjastokulut lääneittäin	32
Taulukko 4: Kirjaston ominaisuuksien korrelaatiot (Pearson) asukaskohtaisten kirjastokulujen kanssa.....	34
Taulukko 5: Kirjastonkäytön muuttujien korrelaatio (Pearson) asukaskohtaisten kirjastokulujen kanssa.....	37
Taulukko 6: Kirjaston ominaisuuksien ja kirjastonkäytön korrelaatiokertoimet (Pearson).....	39
Taulukko 7: Kirjastonkäytön muuttujien korrelaatio (Pearson) kirjaston ominaisuuksien kanssa, kun kirjastorahoituksen suuruus vakioitu	43

1. Johdanto

Keijo Perälä totesi 1990-luvun alussa, että kunnallisille kirjastoille on tyypillistä toiminnan laajuuden ja laadun suuri vaihtelu (Perälä 1990, 7). Kirjastotoiminnan tarpeelliselle määrälle ja laadulle on vaikea asettaa kaikkia miellyttäviä normeja, minkä seurauksena kunnilla on suuri valta päättää siitä, mikä on riittävä kirjastopalvelujen taso (Perälä 1990, 7). Perälän kirjoituksesta on jo liki kaksi vuosikymmentä, mutta yhä edelleen kuntien kirjastoilla on hyvin erilaiset lähtökohdat toimintansa kehittämiseen ja ylläpitämiseen. Kansalaisilla on lakisääteinen oikeus kirjastopalveluihin, mutta kirjastopalveluiden toteutus vaihtelee kunnasta toiseen.

Tämä tutkimus tarkastelee eroja kuntien kirjastorahoituksessa ja tutkii sitä, minkälainen yhteys näillä eroilla on kirjastojen ominaisuuksiin ja kirjastojen käyttöön. Tutkimusaineistona on Suomen yleisten kirjastojen tilasto vuodelta 2006. Tutkimuksen oletuksena on, että erisuuruinen kirjastorahoitus johtaa tilanteeseen, jossa kirjastoilla on erilaiset mahdollisuudet kehittää ja ylläpitää toimintaansa, ja tämä näkyisi myös kirjastonkäytössä.

Tutkielman toisessa luvussa esitellään ensin tutkielman olennaisia käsitteitä, jotka ovat kirjaston ominaisuudet sekä kirjastonkäyttö. Kolmannessa luvussa esitellään Suomen yleisten kirjastojen toiminnan lainsäädännöllistä taustaa. Luvussa esitellään myös yleisten kirjastojen tilastointia. Neljännessä luvussa tarkastellaan kirjallisuuden pohjalta yleisten kirjastojen rahoitukseen vaikuttavia tekijöitä sekä rahoituksen vaikutuksia. Viidennessä luvussa esitellään kirjastonkäytön taustoja käsittelevää kirjallisuutta. Kuudennessa luvussa tehdään yhteenvetoa neljännen ja viidennen luvun kirjallisuudesta.

Seitsemännessä luvussa esitellään tutkimuksen toteutusta. Tässä luvussa esitellään tutkimuskysymykset, tutkimusaineisto sekä tutkimukseen valitut muuttujat. Kahdeksannessa luvussa esitellään tutkimustulokset: ensin kunnan ominaisuuksien ja kirjastorahoituksen yhteydet, sitten kirjastorahoituksen ja kirjaston ominaisuuksien yhteydet ja lopuksi kirjastorahoituksen ja kirjaston ominaisuuksien yhteyden kirjastonkäyttöön. Luvussa yhdeksän tehdään yhteenvetoa tutkimuksen tuloksista.

2. Keskeiset käsitteet

2.1 Kirjaston ominaisuudet

Kirjaston ominaisuuksilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa kirjaston sisäisiä ominaisuuksia. Näitä ovat sellaiset kirjaston piirteet, joihin kirjasto voi itse vaikuttaa. Kirjaston ominaisuudet kattavat kirjaston toiminnan kirjaston sijainnista ja henkilökunnasta kirjaston kokoelmiin ja kirjaston tarjoamiin palveluihin. Kirjaston ominaisuudet kuvaavat sitä, millainen kirjasto on ja miten se toimii.

Irmeli Hovi (1984, 29) jakaa kirjaston ominaisuudet seitsemään pääryhmään. Nämä ovat kokonaisrahoitus, kirjastolaitoksen rakenne, henkilöstön määrä ja laatu, kokoelmien suuruus, aineiston hankinta, tarjonnan monipuolisuus sekä palvelumuotojen monipuolisuus. Samaa jakoa noudatetaan myös tässä tutkimuksessa.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan edellä mainituista kirjaston ominaisuuksista viittä ominaisuutta. Nämä ovat kirjastolaitoksen rakenne, henkilöstön määrä ja laatu, kokoelmien suuruus, aineiston hankinta sekä tarjonnan monipuolisuus. Palvelumuotojen monipuolisuus jää tarkastelusta pois, sillä tutkimusaineisto ei sisällä tarpeeksi tietoa kirjastojen tarjoamista erilaisista palvelumuodoista. Kirjastojen kokonaisrahoitus taas otetaan tarkasteluun muihin ominaisuuksiin vaikuttavana taustatekijänä, jolloin se ei varsinaisesti ole mukana tarkastelussa kirjaston ominaisuutena.

Tarkasteltavista ominaisuuksista kolme liittyy kirjaston kokoelmaan: kokoelmien suuruus, tarjonnan monipuolisuus sekä aineiston hankinta. Kokoelmaa tarkastellaan siis kokoelman laajuuden, monipuolisuuden sekä kokoelman kehittämisen kannalta. Kokoelman suuruus ja tarjonnan monipuolisuus piirtävät kuvaa kokoelman nykytilasta. Aineiston hankinta antaa kuvaa siitä, mihin suuntaan kirjastoa ollaan kehittämässä.

Kokoelman lisäksi tarkastellaan kirjastolaitoksen rakennetta sekä henkilöstön määrää ja laatua. Molempien tarkoituksena on helpottaa käyttäjän pääsyä kokoelmaan ja muihin kirjaston tarjoamiin palveluihin. Kirjastolaitoksen rakenne koostuu esimerkiksi toimipisteiden määrästä, aukiolotunneista ja kirjastoautoverkostosta. Kirjastolaitoksen rakenne vaikuttaa siis siihen, kuinka helposti asiakas pääsee käyttämään kirjaston palveluita. Henkilöstön määrä ja laatu taas vaikuttaa siihen, millaista palvelua kirjaston asiakkaalla on mahdollisuus saada.

2.2 Kirjastonkäyttö

Vakkari (1983, 13) totesi 80-luvun alussa, ettei kirjastonkäytön käsitettä ole kirjastonkäyttötutkimuksissa juurikaan määritelty. Pihlajan (2004, 46) mukaan tilanne ei ole muuttunut tälle vuosituhannele tultaessa: tutkimuksissa ei ole kunnolla problematisoitu kirjastonkäytön käsitettä. Yleisin käytetty määritelmä on ollut asiakkaan fyysinen käynti kirjastossa. Tällöin kirjastonkäytöksi on määrittynyt mikä tahansa kirjastossa käyminen, käyttötarkoituksesta riippumatta. (Vakkari 1983, 13.) Vakkarin (1983, 14) mukaan kirjastonkäytön määrittelyyn liittyykin yleensä oletus siitä, että kirjastokäynnin yhteydessä henkilöt käyttävät hyödykseen kirjaston palveluja.

Kirjastonkäytön määrittely kirjastossa käymisenä ja kirjaston palveluiden käyttämisenä ei ole staattinen määrittely. Määritelmän sisältö vaihtelee sen mukaan, millaisia palveluita kirjasto tarjoaa. Määritelmä muuttuu siis myös ajan kuluessa. (Vakkari 1983, 14.) Ero kirjastotoiminnan alkuvuosien ja nykyhetken välillä on suuri. Fyysinen käynti kirjastossa ei ole enää välttämätön edellytys kirjastopalveluiden käytölle. Monet kirjastot tarjoavat elektronista aineistoa kotisivuillaan, tai antavat mahdollisuuden kokoelmien selailuun tai omien lainojen hallintaan. Myös tietopalvelua on saatavilla etäpalveluna. Vaikka erityisesti yliopistokirjastot ovat panostaneet sähköisiin palveluihin, tarjoavat myös yleiset kirjastot yhä enenevässä määrin erilaisia online-palveluita. Pihlaja toteaa, että kirjastonkäytön määritelmään ei voida enää sisällyttää vaatimusta fyysisestä kirjastossa käymisestä (Pihlaja 2004, 48).

Yleisin oletus palvelujen käytölle on ollut kirjojen lainaaminen (Vakkari 1983, 14). Hovin (1984, 14) mukaan kotilainojen käyttö yleisten kirjastojen suoritemittarina johtuu niiden helposta tilastoitavuudesta sekä siitä, että kotilainaus on perinteisesti ollut kirjastojen keskeisin toimintamuoto. Kirjojen lainaamista on tilastoitu kattavasti, ja se on helppoutensa takia ollut yleinen kirjastonkäytön mittari. Lainaus on pysynyt yhä kirjastotilastojen keskeisimpänä mittarina, vaikka kirjastopalvelut ovat laajentuneet. Kuten Mäkelä (2002, 17) toteaa, eivät kirjastotilastot ole pysyneet muuttuvan kirjastotoiminnan mukana. Yleisten kirjastojen tilastoinnista puuttuu yhä edelleen tiedot esimerkiksi tietopalvelusta ja tiedonhankinnan opetuksesta. Vanhojakin palvelumuotoja, esimerkiksi satutunteja, puuttuu nykytilastoinnista.

Tässä tutkimuksessa tutkimusaineisto rajoittaa mahdollisuuksia kirjastonkäytön laajaan tarkasteluun. Tästä syystä kirjastonkäyttöä tarkastellaan lähinnä sen perinteisessä merkityksessä: kotilainauksena. Lainojen lisäksi kirjastonkäytön mittareina toimivat tässä tutkimuksessa kirjastojen asiakasmäärät ja kirjastokäynnit. Kirjastojen tilastointi ei anna mahdollisuutta monipuoliseen kirjastonkäytön tutkimiseen. Lisäväriä kirjastonkäytön kuvaukseen antaa kuitenkin tilastotieto kirjastojen verkkokäynneistä. Se tuo toivottavasti kuvaa kirjastojen yhä lisääntyvien verkkopalveluiden käytöstä.

Kun kotilainausta käytetään ainoana kirjastonkäytön kuvaajana, on oletuksena, että tämä muuttuja heijastaa myös muiden kirjastonkäyttötapojen yleisyyttä. Hovi (1984, 15) toteaa, että tällainen suora suhde palvelumuotojen välillä on mahdollinen, mutta että palvelumuodot saattavat yhtä hyvin olla toisiaan korvaavia. Tämä tutkimus antaa toivottavasti myös kuvaa siitä, onko kotilainaus yhä relevantti tapa kuvata yleisen kirjaston käyttöä.

3. Yleisten kirjastojen toiminta

3.1 Kirjastojen asema lainsäädännössä

Yleisten kirjastojen palveluista ja tavoitteista säädetään kirjastolaissa. Lain mukaan kirjaston tavoitteena on "edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen" (Kirjastolaki, 2§). Kirjastolla on siis runsaasti lakisääteisiä tehtäviä. Kirjaston tulee tarjota kuntalaisille mahdollisuuksia paitsi taideharrastukseen, myös tietojen ja taitojen kehittämiseen. Kirjastopalveluiden tavoitteeksi katsotaan myös elinikäisen oppimisen ja kansainvälistymisen edistäminen. Myös kirjaston verkkopalvelut on otettu kirjastolaissa huomioon. Lain mukaan kirjastotoiminnan tavoitteena on edistää "virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä" (Kirjastolaki, 2§).

Kirjasto- ja tietopalvelujen järjestäminen määrätään laissa kuntien vastuulle. Kunta voi järjestää palvelut itse, tai vaihtoehtoisesti toteuttaa palvelut yhteistyössä muiden kuntien kanssa (Kirjastolaki, 3§). Myös muut toteutustavat ovat mahdollisia, kunhan kirjastopalvelut täyttävät lain vaatimukset (Kirjastolaki, §3). Kunta voisi siis halutessaan esimerkiksi ostaa kirjastopalvelut yritykseltä. Laki ei puutu siihen, kuka kirjastopalvelut toteuttaa. Vastuu palveluiden lainmukaisuudesta kuuluu kuitenkin aina kunnalle.

Kirjaston omien kokoelmien käyttö ja lainaus on säädetty maksuttomaksi (Kirjastolaki, 5§). Kirjaston peruskäyttö on siis ilmaista. Aineiston lainaamisesta ja kokoelmien muusta käytöstä ei voida periä maksua. Muista palveluista kirjasto saa periä "enintään suoritteiden omakustannusarvoa vastaavan maksun" (Kirjastolaki, 5§). Tällaisia palveluita ovat esimerkiksi kaukolainat tai aineiston varaus. Voidaan siis tulkita, että kirjastolaki näkee kirjaston oman kokoelman yhä kirjaston peruspalveluna.

Kirjaston henkilökunnan koostumukselle on asetettu laissa vaatimuksia. Kirjaston henkilökunnasta kahdella kolmasosalla tulee olla jokin kirjastoalan koulutus (korkeakoulututkinto, opistotutkinto tai ammatillinen perustutkinto, johon sisältyy tai jonka lisäksi on suoritettu vähintään 20 opintoviikon laajuiset kirjasto- ja informaatioalan aine- tai ammatilliset opinnot) (Kirjastoasetus, 4§). Kirjasto- ja tietopalveluista vastaavalla henkilöllä tulee olla ylempi korkeakoulututkinto, johon sisältyvän alan opinnot (Kirjastoasetus, 4§). Kirjastopalvelujen laadun on siis katsottu olevan kiinni myös kirjastohenkilökunnan koulutuksesta. Palveluiden laadun tarkkailuun on laissa kiinnitetty huomiota määräämällä kunnat arvioimaan järjestämäänsä kirjasto- ja tietopalvelua. Arvioinnin tarkoituksena on seurata palveluiden toteutumista sekä niiden laatua ja taloudellisuutta (Kirjastolaki, 6§).

3.2 Kirjastorahoituksen muodostuminen

Kunta vastaa kirjastopalveluiden toteutumisesta, joten se vastaa myös niiden rahoituksesta. Kirjastolain mukaan kunta saa valtiolta valtionosuutta kirjaston käyttökustannuksia ja perustamiskustannuksia varten (Kirjastolaki, §9). Kuten Kekki (1999, 19) toteaa, on valtionosuusjärjestelmä nykypäivänä kehittynyt monimutkaiseksi järjestelmäksi, josta on vaikea eritellä kirjastotoimen osuutta. Lisäksi valtionosuuksista vuonna 1993 poistunut korvamerkintä on johtanut siihen, että kunnat voivat itse päättää, kuinka suuri osa valtionosuuksista todellisuudessa käytetään kirjastojen käyttömenojen rahoittamiseen.

Kirjaston valtionosuuden laskemisen lähtökohtana toimii asukasta kohti määrätty yksikköhinta. Tämä kerrotaan kunnan asukasmäärällä. (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta, §5). Kirjaston yksikköhinnat määritellään joka neljäs vuosi. Lähtökohtana ovat edellisen vuoden toteutuneet kirjastokulut, jotka jaetaan kuntien asukasmäärällä. (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta, §24.) Yksikköhintojen laskentaperusteena olevista kirjastokuluista kuitenkin vähennetään kyseisenä vuonna maksettujen valtionosuuksien osuus

(Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta, §24). Kirjastojen valtionosuuksien pohjana on siis se, kuinka paljon kunnat itse ovat keskimäärin panostaneet kirjastotoimintaan.

Yksikköhinnan avulla laskettuun valtionosuuteen kohdistuu monia korjauksia.

Yksikköhintoihin vaikuttaa esimerkiksi kunnan asukastiheys ja sijainti tai kaksikielisyys.

Myös keskuskirjastoa tai maakuntakirjastoa ylläpitävän kunnan valtionosuus lasketaan korotetun yksikköhinnan mukaan. (Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta, §24.)

Vuonna 1996 kumottiin kuntien kantokykyluokitus, ja sen tilalle otettiin käyttöön verotuloihin perustuva valtionosuuksien tasausjärjestelmä (Kekki 1999, 248). Tasauksen myötä pienituloiset kunnat saavat korotettua tukea, ja suurituloiset kunnat joutuvat maksamaan tukea takaisin (Kuntien valtionosuuslaki, §7). Näin kuntien taloudellinen asema otetaan yhä huomioon valtionosuuksien laskennassa.

Kun niin sanottu korvamerkintä poistui, ei kunta ole enää ollut pakotettu käyttämään saamaansa valtionavustusta juuri kirjaston hyväksi. Valtionosuuden laskentaperusteena ovat kuitenkin kirjastojen aiemmat kustannukset, joten mitä enemmän kunnat rahoittavat kirjastotoimintaa, sitä enemmän ne saavat tulevana vuosina rahaa valtiolta.

Valtionosuusjärjestelmän ajatuksena on siis se, että kunnat itse vaikuttavat saamaansa valtionosuuteen. Mitä enemmän kunnat rahoittavat kirjastojaan, sitä suurempi saatava valtionosuus on. Valtionosuuden lähtökohtana on kuitenkin kaikille kirjastoille sama valtiollinen keskiarvo, joten kirjasto ei voi suoraan vaikuttaa saamansa valtionosuuden suuruuteen. Kirjastoonsa reilusti panostanut kunta saa siis suhteessa pienempää valtionosuutta kuin kirjastoaan vähäisesti rahoittava kunta.

3.3 Yleisten kirjastojen tilastointi

Kunnat ovat vastuussa kirjastojen toiminnasta, joten kirjastojen toimintaa on pystyttävä myös valvomaan ja arvioimaan. Yksi keino tähän on kirjastojen toiminnan tilastoiminen. Yleisten kirjastojen kansallisesta tilastoinnista vastaa Opetusministeriön viestintäkulttuuriyksikkö yhteistyössä lääninhallitusten kanssa (Opetusministeriö 2009a). Tilastot ovat vapaasti tarkasteltavissa Suomen yleisten kirjastojen tilastojen internet-sivulla (<http://tilastot.kirjastot.fi/>). Sivustolla on kirjastotilastoja vuodesta 1999 alkaen.

Kirjastot päivittävät itse tietonsa kirjastotietokantaan, mutta lääninhallitukset tarkistavat tietojen oikeellisuuden ennen niiden julkaisemista (Opetusministeriö 2009b). Tilaston perusyksikkönä on kunnan koko kirjastolaitos. Yksittäisten toimipisteiden tietoja ei tilastoida erikseen, vaan tiedot kuvaavat kunnan kirjastopalveluita kokonaisuutena. Ahvenanmaan kunnat eivät sisälly tutkimusaineistoon, sillä kyseisten kuntien tilastointi ei kuulu Opetusministeriön vastuulle.

Lääninhallitukset julkaisevat yleisten kirjastojen tilastoihin perustuvia katsauksia. Kaikki lääninhallitukset julkaisevat vuosittain alueensa kirjastotilastojen yhteenvedon, joissa vertaillaan alueen kirjastojen kehitystä edellisvuoteen verrattuna (esim. Kinnunen et al. 2008; Ihanamäki 2008). Kirjastojen esittely on näissä yhteenvedossa kuitenkin melko pintapuolista, ja julkaisut ovatkin lähinnä kirjastotilastojen julkaisua paperimuodossa. Osassa julkaisuista kirjastoja tarkastellaan kuitenkin tarkemmin, ja raportteihin on myös mahdollisesti kerätty kirjastoilta kirjastotilastoihin sisältymätöntä lisätietoa. Tällaisia ovat muun muassa kunnan peruspalveluiden arviointiin liittyvät raportit (esim. Etelä-Suomen lääninhallitus 2008; Itä-Suomen lääninhallitus 2008, 104–114).

Kirjastot mainitaan myös kansallisissa tilastojulkaisuissa. Suomen tilastollinen vuosikirja esittelee yleisten kirjastojen kehitystä aina 1930-luvulta asti (esim. Suomen tilastollinen vuosikirja 2007, 551). Hieman tarkemmin yleisten kirjastojen toimintaa eritellään Kulttuuritilastoissa (esim. Tilastokeskus 2006a). Molemmat tilastojulkaisut kuitenkin pohjaavat tietonsa Opetusministeriön kirjastotilastoon.

4. Kirjastorahoituksen taustat ja vaikutukset

4.1 Yleisen mielipiteen vaikutus kirjastorahoitukseen

Yksityisen yrityksen rahoitus tulee yrityksen toiminnan tuloksena. Yritys tarjoaa tuotteita tai palveluita, joista asiakas maksaa. Yritys saa suoraa palautetta siitä, vastaako tuotteen hinta tuotteen laatua. Asiakkaat punnitsevat tuotteesta saamaansa hyötyä ja tuotteen hintaa, ja tekevät sen perusteella ratkaisunsa. Julkiset palvelut sen sijaan saavat rahoituksensa lähinnä verovaroista. Yhteys asiakastyytyvyyden ja rahoituksen määrän välillä ei siis ole yhtä selkeä kuin yksityisyrittäjillä. Julkisten palveluiden yhteydessä rahoitukseen vaikuttaa kunnallispolitiikka. Kirjasto kilpailee samoista rahoista yhdessä esimerkiksi sairaanhoidon, koulutuksen, tiehuollon ja urheilun kanssa.

Julkisen valinnan teoria yhdistää julkisten palveluiden taloudelliset ja poliittiset piirteet. Teorian mukaan tarjonta ja kysyntä, sekä yleinen mielipide palveluiden laadusta, läpäisevät poliittisen prosessin ja vaikuttavat päätöksiin. Näin ollen poliittiset prosessit toimivat markkinavoimien ohjaamana. Tiebout'n mallissa (Tiebout 1956) ihmiset valitsevat kunnan, jossa haluavat asua: vain vähän julkisia palveluita tarjoavan kunnan, jossa verotus on matalaa, tai korkeasti verotetun kunnan, jossa julkisia palveluita on paljon. Asukkaiden muuttoliike vaikuttaa julkisten palveluiden määrään, ja toimii näin markkinavoimien ilmentäjänä.

Poliittisten päätösten kautta markkinavoimat vaikuttavat myös kirjastojen palvelutarjontaan. Allen (2003) tarkastelee kirjastoja tässä julkisen valinnan kontekstissa. Jos malli toimii kirjastojen kohdalla, vaikuttaa kirjaston tarjoamien palvelujen kysyntä ja arvostus kirjaston tuloihin. Korkealaatuiset palvelut houkuttelevat kuntaan asukkaita, mikä aiheuttaa verotulotulojen kasvua ja täten mahdollistaa korkeamman kirjastorahoituksen. Yleisten kirjastojen päämääränä tulisi siis olla mahdollisimman laadukkaan palvelun tarjoaminen. (Allen 2003, 416.) Näin kirjaston rahoituksen tulisi olla yhteydessä kunnan asukkaiden mielipiteeseen kirjaston palvelujen tasosta.

Allen (2003) tutkii yleisen mielipiteen vaikutusta kirjastorahoituksen määrään. Vuonna 1996 tehdyssä kyselyssä vastaajia pyydettiin arviota edellisen vuoden kirjastokäyntien määrästä, sekä mielipidettä kirjastojen rahoituksen lisäämisestä ja kirjastojen tärkeydestä tulevaisuudessa. Vastauksia verrattiin vastaajien lähikirjaston rahoitustilanteeseen vuosina 1995 ja 1999. (Allen 2003, 417–418.) Tulokset eivät antaneet juurikaan vahvistusta siihen, että yleinen mielipide vaikuttaisi kirjastorahoitukseen. Vastaajien itse arvioitu kirjastonkäyttö korreloi vain lievästi kirjastorahoituksen suuruuden kanssa. (Allen 2003, 421.) Muutkaan mittarit eivät näyttäneet vaikuttavan kirjaston rahoitukseen. Ei edes asukkaiden halukkuus lisäveroihin, mikäli kirjastopalvelut olisivat uhattuna. Allen toteaaakin tämän olevan osoitus vakavasta katkoksesta kirjastorahoituksen ja asukkaiden mielipiteen välillä (2003, 421). Myöskään asukkaiden näkemys kirjaston tärkeydestä ei näyttänyt vaikuttavan kirjaston rahoitukseen (2003, 421). Allen ei löydä tutkimuksessaan tukea siihen, että julkisen valinnan teoria olisi sovellettavissa kirjastoihin.

Julkisen valinnan teoriaa kohtaan onkin esitetty myös kritiikkiä. Kaikkia yhteisöjen arvoja ei voida ilmaista kauppatieteiden keinoin, ei myöskään kaikkia poliittisia päätöksiä. Kirjastojen rahoitukseen vaikuttaa myös ihmisten myönteisyys veroja kohtaan, mikä usein on melko

matala. Lisäksi suuriääniset vaikuttajaryhmät saattavat saada suurta painoarvoa poliittisessa päätöksenteossa, suurempaa kuin tavalliset asukkaat. (Allen 2003, 17.)

Allen toteaa, ettei yleisen mielipiteen ja kirjastorahoituksen kohtaamattomuus tule yleisten kirjastojen kirjastonhoitajille yllätyksenä. Kirjastopalvelujen laatu ei ole tae lisärahasta, kun samoista rahoista taistelevat myös muut julkis palvelut. Julkispalvelut ajautuvat Allenin mukaan usein tilanteeseen, jossa palvelun laadusta ei enää välitetä: sillä kun ei ole mitään vaikutusta yksikön tuloihin. (Allen 2003, 423.)

4.2 Kunnan taloustilanteen vaikutus kirjastorahoitukseen

Hovi toteaa yleisten kirjastojen kehitystä tarkkailevassa tutkimuksessaan kirjaston rahoituksen suuruuden olevan usein lähinnä automaattista seurausta kunnan tulojen runsaudesta, ei niinkään tietoista panostusta juuri kirjastopalveluihin (Hovi 1984, 150). Kirjastorahoitus nousee siis samalla kun muitakin kunnan menoja nostetaan. Hovi (1984, 149) toteaaakin rahoituksen suuruuden riippuvan usein monista kätkeyistä tekijöistä, kuten tottumuksesta, rationalisointiasteesta tai olosuhteiden vaikeudesta.

1960-luvun lopulla kirjastomenojen suuruuden yhteys kunnan yleiseen vaurauteen oli erityisesti kaupungeissa selvä (Hovi 1984, 150). Kunnan menojen ($r = 0.52$) ja veroäyrin ($r = 0.54$) suuruus korreloi selvästi kirjastomenojen suuruuden kanssa (Hovi 1984, 151).

Kirjastomenojen suuruuden kanssa oli positiivisesti yhteydessä myös kunnan asukkaiden koulutustaso sekä palvelualalle työllistyneiden osuus (Hovi 1984, 150). 1980-luvun alussa kunnan kokonaismenojen ja kirjastorahoituksen yhteys oli heikentynyt ($r = 0.43$), muttei kuitenkaan kadonnut (Hovi 1984, 150).

Hovin mukaan varakkaissa kunnissa sivistysmenoja ylipäättään oli lisätty, mutta kirjastomenot taantuivat suhteessa muihin menoihin (Hovi 1984, 150). Taustavaikuttajana Hovi näkee valtionosuuslain muutokset, jotka suosivat alhaisen kantokykyluokan kuntia (Hovi 1984, 150). Muutoksen myötä vastaavasti erityisesti voimavaroiltaan ja käyttömääriltään suuremmissa kirjastoissa menoja oli pienennetty (Hovi 1984, 76.). Köyhemmät kunnat taas nostivat kirjastorahoitustaan, jolloin erot rikkaiden ja köyhien kuntien kirjastorahoituksessa tasaantuivat.

Myös maaseudun kunnissa kunnan menojen suuruus oli yhteydessä kirjastomenoihin (Hovi 1984, 152). Korrelaatiota oli jo vuonna 1969 ($r = 0.30$), mutta yhteys oli paljon voimakkaampi vuonna 1981 ($r = 0.69$). Myös ruotsinkielisten ja lasten suuri osuus väestöstä näkyi korkeina kirjastokuluina (Hovi 1984, 152). Kaksikielisen aineiston ylläpito on käytännössä kahden rinnakkaisen kokoelman ylläpitoa, ja se näkyy väistämättä myös kohonneina kuluina. Myös lasten suuri osuus saattoi aiheuttaa samanlaista kokoelmakehityksen tarvetta.

Kirjastokulut ovat siis Hovin mukaan yhteydessä kunnan yleiseen taloustilanteeseen. Kunnan taloutta tarkastellessa päädytään pohtimaan myös kunnan koon vaikutusta kunnan menoihin. Luoma ja Moisio (2005, 10) toteavat, että kunnan menojen ja asukasluvun yhteys ei ole yhtä suoraviivainen kuin usein ajatellaan – pieni kunta ei ole väistämättä tehoton. Pienen kunnan menot eivät siis aina ole suhteessa suuremmat kuin suuren kunnan kulut. Luoma ja Moisio (2005, 10) toteavat samansuuruisten kuntien asukaskohtaisissa menoissa olevan suuria eroja. Kuntien kokoa ja menoja tarkastellessaan he toteavat, että asukaskohtaiset menot ovat pienimmillään 1 000 – 10 000 asukkaan kunnissa. Pienimmissä alle 1 000 asukkaan kunnissa menot ovat selvästi keskikokoisia kuntia suuremmat, mutta myös suuret yli 10 000 asukkaan kunnat käyttävät rahaa keskimääräistä enemmän. (Luoma & Moisio 2005, 12.)

4.3 Rahoitusvähennysten vaikutukset kirjastoissa

Britanniassa kirjastot joutuivat 1990-luvulla toimimaan yhä tiiviimmällä taloudella. Kirjastojen budjetit pienenevät, tai vaihtoehtoisesti rahoitus pysyi vakiona, vaikka sekä palkat että muut toimintakulut nousivat joka vuosi (De Almeida 1997, 145). Kirjastoilla oli erilaisia tapoja selvitä pienenevien budjettien kanssa. De Almeida (1997, 153) esittelee artikkelissaan kaksi esimerkkitapausta, Suttonin ja Wirralin kirjastot.

Suttonin kirjastotoimessa rahoituksen pieneminen näkyi erityisesti hankinnoissa, henkilökunnan määrässä ja sivupisteiden aukioloajoissa (De Almeida 1997, 153). Hankintojen määrää jouduttiin supistamaan, ja kirjasto priorisoi kokoelman eri alueita eri vuosina (De Almeida 1997, 153). Henkilökuntaa vähennettiin, ja vilkkaampien aikojen työvoimatarvetta paikattiin osa-aikaisella työvoimalla (De Almeida 1997, 153). Sutton onnistui pitämään kaikki kirjastopisteensä toiminnassa, mutta monien pisteiden aukiolotunteja jouduttiin supistamaan (De Almeida 1997, 153).

Myös Wirralin kirjastotoimessa harkittiin yhden audiovisuaalisen kirjaston sulkemista säästöjen aikaansaamiseksi (De Almeida 1997, 153). Harkinnassa oli myös muiden pienien kirjastopisteiden sulkeminen, jolloin resursseja voitaisiin kohdentaa jäljelle jäävien kirjastojen palvelutason ylläpitämiseen (De Almeida 1997, 154). Wirralin kirjastotoimessa haluttiin turvata henkilökunnan työpaikat, joten henkilökuntaa ei vähennetty, mutta avoimia paikkoja täytettiin viiveellä (De Almeida 1997, 153).

De Almeida huomauttaa, että kirjastojen rahoituksen pieneneminen ja siitä seuraava palvelujen heikkeneminen voivat johtaa siihen, että kirjastopalvelut eivät enää täytä niille asetettuja vaatimuksia (De Almeida 1997, 154). Erityisenä uhkana De Almeida näkee aukioloaikojen supistukset ja hankintojen monipuolisuuden vaarantumisen (De Almeida 1997, 154). Kirjastojen budjettien pienenemisellä on siis vaaransa – leikkaukset näkyvät suoraan kirjastopalvelujen supistuksina. Kohoavat kustannukset aiheuttavat myös sen, että ennallaan pysyvä kirjastobudjetti ei riitä. Palvelutason ylläpitämiseen ja kehittämiseen tarvitaan runsaampaa tukea.

Syksyn 2008 talouskriisi sai yhdysvaltalaisen American Library Association -järjestön pyytämään kongressilta lisätukea kirjastojen toimintaan. ALA:n mukaan kirjastojen budjetteihin on kohdistettu jyrkkiä supistuksia, samalla kun kirjastojen käyttö on taantuman myötä noussut (Blumstein & Oder 2008, 15). Kirjastonkäytön ja taantuman yhteys tuottaa kirjastoissa ongelmia. Lisääntyvä käyttö kohdistuu juuri niihin aikoihin, jolloin lisärahoituksen saaminen on tavallistakin hankalampaa. Mutta kuten ALA lausunnossaan toteaa, ovat kirjastopalvelut usein tärkeä osa yksittäisen kansalaisen keinoja yrittää selvittää taantuman eteen tuomista uusista elämäntilanteista (Blumstein & Oder 2008, 16).

Lynchin (2002) mukaan talouden taantumalla ja kirjastonkäytöllä on yhteys. Kevään 2001 taantuma näkyi yhdysvaltalaisissa kirjastoissa kasvaneena kirjastonkäyttönä: lainausluvut olivat taantuman virallisen alun jälkeen useita kuukausia noin 9 % tavallista korkeammalla (Lynch 2002, 63). Lynch toteaa tulosten olevan vahvistusta sille, mitä kirjastonhoitajat ovat jo kauan pitäneet itsestään selvänä (Lynch 2002, 63). Taantuma vilkastuttaa kirjastonkäyttöä, samalla vähentäen kirjaston resursseja.

5. Kirjastonkäytön taustat

5.1 Kim & Shin: Väestön ja kirjaston ominaisuudet

C. Kim ja E.H. Shin (1977) tarkastelevat kirjastonkäytön suhdetta väestön sosiodemograafisiin piirteisiin ja kirjaston ominaisuuksiin. Teoreettisena kehyksenään heillä on malli, jossa panokset vaikuttavat kirjaston ominaisuuksiin, ja ominaisuudet puolestaan kirjaston tuotoksiin eli käyttöön. Väestön sosiodemograafiset piirteet vaikuttavat panoksiin ja tuotoksiin. Panokset ja tuotokset puolestaan vaikuttavat toisiinsa myös suoraan. (Kim & Shin 1977, 360).

Tutkimusaineistonaan Kim ja Shin (1977, 361) käyttävät Floridan vuoden 1970 väestötilastoja sekä vuoden 1974 kirjastotilastoja. Tarkasteltavina kirjaston ominaisuuksina heillä ovat kirjaston käyttäjien osuus väestöstä, asukaskohtaiset kirjastokulut, kirjastohenkilöstön määrä asukaslukuun suhteutettuna, kokoelman suuruus asukaslukuun suhteutettuna sekä kirjastotilojen suuruus asukaslukuun suhteutettuna. Kirjaston käyttöä kuvaa lainojen määrä asukasta kohden. (Kim & Shin 1977, 361.) Väestön ominaisuuksina he tarkastelevat väestön koulutustasoa, mustien ihmisten osuutta, aviosäätyä sekä ikää (Kim & Shin 1977, 361). Lähtöoletuksena on, että väestön ominaisuudet vaikuttavat lainaukseen paitsi suoraan, myös kirjaston ominaisuuksien kautta, vaikuttamalla ensin kirjaston panoksiin eli kirjastorahoituksen suuruuteen (Kim & Shin 1977, 361). Tutkimusmetodeina käytettiin korrelaatiokertoimien tarkastelua ja regressioanalyysiä (Kim & Shin 1977, 361).

Lainojen määrä korreloi erityisesti koulutustason, mustien osuuden ja kirjastokulujen suuruuden kanssa. Korkea koulutustaso ja kirjastokulut olivat yhteydessä runsaaseen lainaukseen, korkea mustien osuus matalaan lainaukseen. (Kim & Shin 1977, 361.) Alustavassa regressioanalyysissä tärkeimmiksi lainojen määrän taustavaikuttajiksi nousivat väestön koulutustaso sekä kirjastokulut (Kim & Shin 1977, 361). Lopulliseen regressiomalliin taustatekijöiksi valittiin väestön koulutustaso, kirjaston käyttäjien osuus, asukaskohtaiset kirjastokulut sekä kokoelman suuruus (Kim & Shin 1977, 361). Regressiomallin selitysarvo oli 0.74, eli mallin muuttujien vaihtelu selittää 74 % lainausmäärien vaihtelusta (Kim & Shin 1977, 363). Suurin beeta-arvo oli väestön koulutustasolla (0.60), toiseksi suurin kokoelman suuruudella (0.44) (Kim & Shin 1977, 363). Kirjaston käyttäjien osuus väestöstä ja kirjastokulujen suuruus vaikuttivat lähinnä kokoelman suuruuden taustatekijöinä (Kim & Shin 1977, 363).

5.2 Hovi: Kirjaston ominaisuudet ja kirjastorahoitus

Hovin lähtökohtana on, että yhteiskunnalliset olosuhteet vaikuttavat ihmisten tiedontarpeeseen ja tiedonhankintavalmiuteen, kirjaston ominaisuuksiin ja kirjastonkäytön vaihtoehtoihin. Nämä puolestaan vaikuttavat kaikki kirjastonkäytön määrään, joka ilmenee joko kotilainoina tai muuna kirjastonkäyttönä. (Hovi 1984, 18.) Hovi käyttää kirjastonkäytön mittarina kotilainojen määrää asukasta kohden. Hovi toteaa oletuksena olevan, että lainamäärä ilmentää myös muita kirjastonkäyttötapoja, mutta myöntää olevan mahdollista, että aina ei ole olemassa suoraa yhteyttä kirjastokäyttötapojen välillä (Hovi 1984, 15).

Hovin mukaan kirjastorahoituksen ja kirjastonkäytön yhteys on selkeä. Hän vertaa kirjaston lainauksen ja menojen kehitystä vuosina 1962–1981 ja toteaa kehitysten vastaavan hyvin toisiaan: kokonaismenojen ja kotilainojen nousu on hyvin yhtenäistä (Hovi 1984, 71). Hovi tutkii kirjaston ominaisuuksien vaikutusta kirjastonkäyttöön taustaolettamuksenaan se, että kirjastonkäyttö riippuu ainakin kirjaston voimavaroista (Hovi 1984, 71). Tarkempi analyysi kohdistuu kuntien välisiin eroihin ja siihen, mitkä voimavarojen osatekijät vaikuttavat lainaukseen voimakkaimmin (Hovi 1984, 73). Hovin tarkasteluvuosina ovat 1969, 1973, 1977 ja 1981, ja aineistona kirjastojen vuosikertomuksista kerätyt tiedot kirjastojen toiminnasta (Hovi 1984, 37).

Selvittääkseen kirjaston ominaisuuksien yhteyksiä kirjastonkäyttöön Hovi laski ominaisuuksia kuvaavien muuttujien korrelaatio- ja osittaiskorrelaatiokertoimet asukaskohtaisia lainamääriä kohden (Hovi 1984, 73). Hovi korostaa, että korrelaatioiden avulla ei suoraan saada selville, mikä tekijöistä vaikuttaa lainausaktiivisuuteen eniten (Hovi 1984, 75). Korrelaatio kuvaa lähinnä sitä, minkä muuttujien suhteen kirjastot selvimmän eroavat toisistaan (Hovi 1984, 75). Korrelaatio kuvaa siis sitä, miltä osin lainamääriltään eroavat kirjastot eroavat toisistaan myös muiden ominaisuuksien kohdalla. Hovi huomauttaa myös, että tärkeää on korrelaation suuruuden lisäksi sen johdonmukainen kehitys eri vuosina (Hovi 1984, 76).

Hovin mukaan erityisesti kirjaston palkkausmenot ja kokonaismenot korreloivat voimakkaasti lainojen määrän kanssa (Hovi 1984, 76). Kirjallisuusmenojen yhteys lainaukseen sen sijaan oli huomattavasti heikompi (Hovi 1984, 76). Myös kirjastonhoitajan päätoimisuus korreloi voimakkaasti lainojen kanssa, mutta vain maaseudun kunnissa (Hovi 1984, 76).

Kirjastonhoitajan päätoimisuuden ja kirjaston palkkausmenojen vaikutus pysyi myös silloin,

kun kokonaismenojen vaikutus poistettiin osittaiskorrelaatiolla (Hovi 1984, 76). Näillä muuttujilla on siis myös itsenäistä vaikutusta kirjastonkäytön suuruuteen.

Useat kirjastolaitoksen rakennetta ja saavutettavuutta kuvaavat muuttujat olivat yhteydessä kirjastonkäytön suuruuteen. Pääkirjaston aukioloaika sekä pääkirjaston pinta-ala korreloivat voimakkaasti lainojen määrän kanssa (Hovi 1984, 78). Hovin mukaan nämä pääkirjaston ominaisuudet olivat kuitenkin paljon riippuvaisia kunnan koosta (Hovi 1984, 78). Myös kirjastolaitoksen rakenteella oli vaikutusta. Pääkirjastokeskeisyys näytti vähentävän lainausvilkkautta erityisesti maaseudun kunnissa (Hovi 1984, 79). Sivukirjastoilla ei ollut juuri vaikutusta, minkä Hovi olettaa johtuvan sivukirjastojen vaihtelevasta tasosta (Hovi 1984, 79). Sen sijaan kirjastoautoiminnalla oli vahva yhteys lainausten määrään, myös kirjaston kokonaismenoista riippumatta (Hovi 1984, 79).

Kokoelmien suuruuden yhteys lainaukseen pysyi vakaana vuodesta toiseen (Hovi 1984, 78). Korrelaatio kuitenkin katosi täysin, kun myös kirjaston kokonaismenojen vaikutus otettiin mukaan laskelmaan (Hovi 1984, 78). Hovi tulkitsee tämän tarkoittavan sitä, että suuret kokoelmat lisäävät lainausta vain silloin, kun kirjastolla on käytössään myös muita resursseja (Hovi 1984, 78). Hankittujen kirjojen määrä korreloi lainauksen kanssa voimakkaasti, kuten luonnolliselta tuntuukin – joskin yhteys oli viimeisimpinä vuosina heikentymässä (Hovi 1984, 78).

Maaseudulla aineiston monipuolisuutta ilmaisseet äänitekokoelmien suuruus ja tilattujen sanoma- ja aikakauslehtien määrä korreloivat vuosien kuluessa yhä voimakkaammin lainojen määrän kanssa (Hovi 1984, 78). Korrelaatio heikkenee, kun kokonaismenojen vaikutus otetaan huomioon, mutta aineiston monipuolisuuden vaikutus kuitenkin säilyy (Hovi 1984, 78).

Kaupungeissa lainaajien osuus väestöstä korreloi lainamäärien kanssa (Hovi 1984, 80). Maaseudulla merkittävämpi yhteys lainamääriin oli lainojen määrällä lainaajaa kohden (Hovi 1984, 80). Lainajamäärä sen sijaan riippui selvästi kirjaston kokonaismenojen suuruudesta (Hovi 1984, 80) Hovi toteaa taustalla vaikuttavan sen, että kirjaston käyttäjiksi valikoituvat ensisijaisesti kirjastoa paljon käyttävät, jolloin pieni lainajamäärä merkitsee suurta lainojen määrää lainaajaa kohden (Hovi 1984, 80).

Hovi pyrki tutkimaan kirjaston ominaisuuksien yhteisvaikutusta faktorianalyysin ja regressioanalyysin avulla. Muuttujien eritasoisuuden ja keskinäisten riippuvuussuhteiden vuoksi faktorianalyysi ei ollut Hovin mukaan kovinkaan onnistunut analysointikeino (Hovi 1984, 87). Tärkeänä havaintona Hovi kuitenkin piti sitä, että aikuisten tietokirjalainaus oli voimakkaasti yhteydessä moneen eri muuttujaan (Hovi 1984, 88). Hovin mukaan aikuisten tietokirjallisuuden lainausmäärä oli yhteydessä kirjastolaitoksen kehittyneisyyttä ilmaiseviin muuttujiin: kirjastonhoitajan päätoimisuuteen, kirjastoautotoimintaan maaseudulla, palkkausmenoihin sekä kokoelmien monipuolisuuteen (Hovi 1984, 99). Näin ollen se olisi Hovin mukaan hyvä uusi suoritemittari kirjastoille, sillä se ottaisi kotilainojen kokonaismäärää paremmin huomioon kirjastotoiminnan laadun (Hovi 1984, 99).

Regressioanalyysin avulla Hovi tarkastelee lainausaktiivisuutta selittävien tekijöiden yhteiskorrelaatioita (Hovi 1984, 91). Hovi valitsi analyysiin muuttujat, joilla saattoi aiempien tarkastelujen perusteella olla omaa taustavaikutusta lainojen määriin: palkkausmenot, kirjahankinta, äänitekokoelman suuruus, luokkakäynnit sekä autolainojen osuus (Hovi 1984, 92). Vuonna 1969 palkkausmenot selittivät lähes 60 % lainojen määrän vaihtelusta (Hovi 1984, 92). Muiden selittävien tekijöiden lisääminen kohotti selitysarvoa vain 6-8 prosenttiyksikköä (Hovi 1984, 93). Vuonna 1981 palkkausmenot selittivät kuitenkin enää noin 30 % lainojen määrästä (Hovi 1984, 93). Kaupungeissa toiseksi lainojen selittäjäksi nousivat kirjahankinnat, maaseudulla tärkeiksi nousivat kirjastoauto ja äänitteiden määrä (Hovi 1984, 93). Yksittäisistä muuttujista kirjaston kokonaismenot olivat kuitenkin paras lainojen määrän ennustaja, sillä sen merkitys pysyi eri ryhmissä yhdenmukaisena (Hovi 1984, 93).

5.3 Hovi: Kunnan ominaisuudet

Hovi tutkii yhteiskunnallisten olosuhteiden yhteyksiä kirjastonkäyttöön samoin menetelmin kuin kirjaston ominaisuuksia kuvaavien muuttujien yhteyksiä tutkiessaan: korrelaatioiden ja osittaiskorrelaatioiden tarkastelun sekä faktori- ja regressioanalyysin avulla (Hovi 1984, 125).

Kirjaston kokonaismenoista riippumatonta positiivista yhteyttä lainausaktiivisuuteen oli kunnan taajama-asteella, maatalousväestön osuudella sekä keskustaajaman suhteellisella suuruudella (Hovi 1984, 125). Kaupungeissa teollisuusväestön osuus korreloi voimakkaasti lainojen määrän kanssa (Hovi 1984, 125). Yhteys vahvistui, kun kirjastomenojen suuruus

huomioitiin – teollisuuspaikkakunnilla kirjastomenot olivat siis Hovin mukaan käyttöön nähden alhaiset (Hovi 1984, 125).

Juoppouspidätysten määrä korreloi lainausaktiivisuuden kanssa, samoin kuin kaupungeissa avioerojen ja keskioluen kulutuksen määrä (Hovi 1984, 127). Maaseudulla taas avioerojen määrällä ei ollut yhteyttä lainaukseen, ja keskioluen kulutus korreloi lainauksen määrän kanssa negatiivisesti (Hovi 1984, 127). Sosiaalihuollon asiakkaiden määrä eli köyhyys oli yhteydessä runsaaseen kirjastonkäyttöön, kun taas korkea tulo- ja kulutustaso pikemminkin vähensi kirjastonkäyttöä (Hovi 1984, 128). Lasten suuri määrä lisäsi kirjastonkäyttöä maaseudulla, mutta ei kaupungissa (Hovi 1984, 128).

Ruotsinkielisten suuri osuus kuntalaisista vähensi kirjastonkäyttöä, mutta lisäsi kirjaston menoja (Hovi 1984, 128). Päinvastainen vaikutus oli suurella vasemmiston osuudella: näissä kunnissa kirjastonkäyttö oli runsasta, mutta kirjastomenot pienet (Hovi 1984, 128). Kumpikin yhteys oli voimakkaampi kaupungeissa kuin maaseudulla (Hovi 1984, 128). Muualla työskentelevien osuus vähensi kirjastonkäyttöä, johon Hovi ehdottaa syyksi sitä, että muualla työskentelevät myös käyttävät kirjastopalveluja muualla kuin omassa asuinkunnassaan (Hovi 1984, 129).

Kunnan menojen suuruus ja sivistysmenojen suuri osuus lisäsivät lainojen määrää, jonkin verran myös kirjastomenojen suuruudesta riippumatta (Hovi 1984, 129). Yhteys oli erityisen selvä kaupungeissa vuonna 1981 (Hovi 1984, 129). Hovi toteaa, että yleinen sivistysmenoihin panostus näyttää toimivan edistävasti myös kirjastonkäytön kohdalla, ei suinkaan vähentävän kirjastonkäyttöä (Hovi 1984, 129).

Faktorianalyysissä köyhyys oli maaseudun kunnissa yhteydessä korkeaan kirjastonkäyttöön (Hovi 1984, 137). Hovi olettaa taustalle kirjastonkäytön yhteydet sosiaaliseen irrallisuuteen ja julkisten palvelujen käyttöhalukkuuteen (Hovi 1984, 137). Kaupungeissa taas kirjastonkäyttöön on yhteydessä vasemmiston kannatus (Hovi 1984, 139). Hovi mainitsee tähän selittävänä tekijänä kirjastotoiminnan keskeisen aseman työväestön kulttuuritoiminnassa (Hovi 1984, 139).

Regressioanalyysissä kunnan ominaisuuksien kyky selittää lainamäärien vaihtelua ei ollut yhtä hyvä kuin kirjaston ominaisuuksien, mutta Hovi piti analyysia silti mielenkiintoisena

(Hovi 1984, 143). Maaseudulla tärkeimmiksi vaikuttaviksi tekijöiksi paljastuivat lasten ja tutkinnon suorittaneiden osuus kuntalaisista (Hovi 1984, 143). Myös kunnan taajama-aste vaikutti positiivisesti lainaukseen (Hovi 1984, 143). Aukkaiden tulotasolla sen sijaan oli negatiivinen vaikutus lainaukseen (Hovi 1984, 143). Kaupungeissa yhteydet olivat heikompia, mutta silti kaupungeissa taajama-aste vaikutti lainaukseen positiivisesti ja ruotsinkielisten osuus negatiivisesti (Hovi 1984, 145).

5.4 Grindlay & Morris: Elämäntyylin muutokset ja kirjaston ominaisuudet

Aikuisten kirjalainojen määrä on vähentynyt Britannian kirjastoissa 1980-luvun alusta lähtien aina 2000-luvun alkuun asti (Grindlay & Morris 2004a, 609). Usein lainojen vähenemisen syyksi on esitetty kirjastojen vähentyneitä resursseja, mutta Grindlay ja Morris nostavat lainamäärien vähenemisen taustalle useita syitä (Grindlay & Morris 2004a, 610). Osa syistä liittyy kirjaston ominaisuuksiin, osa taas muutoksiin ihmisten elämäntyyliin (Grindlay & Morris 2004a, 612). Kirjaston ominaisuuksiin liittyvinä syinä Grindlay ja Morris (2004a, 612–616) mainitsevat kirjastojen rahoituksen pienenemisen, aukiolotuntien supistumisen, toimipisteiden sulkemisen ja kirjastojen tiukentuneet käytösäännöt. Ihmisten elämäntyyliin liittyviä syitä taas ovat kirjojen lukemisen väheneminen, julkaistun kirjallisuuden laadun heikkeneminen, vaihtoehtoisen viihdetarjonnan lisääntyminen, kirjojen ostamisen lisääntyminen sekä internetin käytön lisääntyminen (Grindlay & Morris 2004a, 617–625). Kirjastot yrittävät siis yhä pienemmin voimavaroin houkutella asiakkaita, joiden mielenkiinto jakautuu yhä useampien asioiden kesken.

Grindlay ja Morris tutkivat tarkemmin kirjastorahoituksen pienenemisen, aukiolotuntien supistumisen, vaihtoehtoisen viihdetarjonnan lisääntymisen sekä kirjojen ostamisen lisääntymisen vaikutusta kirjalainoihin (Grindlay & Morris 2004b, 632). Pääasiallisena tutkimusaineistona käytettiin Loughborough'n yliopiston keräämiä Britannian kirjastotilastoja vuosilta 1980–1999 (Grindlay & Morris 2004b, 632).

Kirjastojen rahoitus lähti Britanniassa laskuun vuosina 1992 ja 1993 (Grindlay & Morris 2004b, 638). Kirjahankintoihin käytetty osuus rahoituksesta lähti kuitenkin laskuun vasta 1997 ja 1998 (Grindlay & Morris 2004b, 638). Kirjastojen kokoelmat alkoivat pienentyä vuosina 1986–1987, mutta syynä olivat vanhaan aineistoon kohdistuneet poistot, sillä uuden aineiston kappalemääräinen hankinta lähti laskuun vasta vuonna 1992 (Grindlay & Morris

2004b, 638–40). Kirjastojen rahoituksen heikennykset ovat siis lähteneet laskuun vasta lainamäärien vähenemisen jälkeen. Grindlay ja Morris toteavatkin, että kirjastojen rahoitusta ei voida pitää lainojen vähenemisen taustatekijänä, vaan pienenevät lainamäärät ovat pikemminkin johtaneet kirjastorahoituksen vähenemiseen (Grindlay & Morris 2004b, 640). Rahoituksen väheneminen on kuitenkin voinut toimia lainojen vähenemistä kiihdyttävänä tekijänä (Grindlay & Morris 2004b, 640).

Kirjastojen palvelupisteiden määrä Britanniassa kasvoi vuosiin 1993–1994 asti, mutta lähtien sen jälkeen laskuun (Grindlay & Morris 2004b, 641). Aukiolotuntien määrä nousi lievästi vuosista 1985–1986 vuosiin 1988–1989 asti, mutta on sen jälkeen vähentynyt (Grindlay & Morris 2004b, 641). Viikoittaisten aukiolotuntimäärien mukaan kirjastoja vertaillessa Grindlay ja Morris toteavat, että 10–29 tuntia viikossa auki olevien kirjastojen määrä on jatkuvasti lisääntynyt, kun taas yli 45 tuntia viikossa auki olevien kirjastojen määrä on vähentynyt tasaisesti (Grindlay & Morris 2004b, 642). Yhä useampi kirjasto on siis auki vain muutamia tunteja viikossa.

Parhaiten lainojen vähenemistä selitti kotitalouksien käytössä olevat kulut: jopa 96,5 % lainojen varianssista selittyi tällä muuttujalla (Grindlay & Morris 2004b, 649). Grindlay ja Morris huomauttavat, että muuttujien selvä negatiivinen riippuvuus voi toimia vain yhteen suuntaan, sillä kotitalouksien tulojen suuruus ei voi olla riippuvainen lainojen määrästä (Grindlay & Morris 2004b, 649). Korkea selitysarvo oli myös pitkään auki olevien kirjastojen määrällä, joka selitti 92,3 % lainojen varianssista (Grindlay & Morris 2004b, 650).

Riippuvuuden suunta ei kuitenkaan ollut selvä, ja Grindlay ja Morris toteavatkin aukiolotuntien olevan mahdollisesti lainojen vähenemistä kiihdyttävä tekijä, mutta eivät pidä sitä tärkeimpänä muutoksen aiheuttajana (Grindlay & Morris 2004b, 650). Kotitalouksien tekemien kirjaostojen arvo korreloi myös jonkin verran lainojen määrän kanssa (Grindlay & Morris 2004b, 650). Huonoin selitysarvo oli kirjastojen kirjahankintoja kuvaavilla muuttujilla (Grindlay & Morris 2004b, 650).

Grindlay ja Morris pitävätkin kotitalouksien lisääntyntä varallisuutta selkeimpänä syynä kirjalainojen määrän vähenemiseen (Grindlay & Morris 2004b, 652). Varallisuuden salliessa lukijat mieluummin ostavat kirjansa kuin hankkivat ne kirjastoista. Kirjastojen kirjahankintojen vähenemistä ja aukioloaikojen supistumista Grindlay ja Morris pitävät pikemminkin lainojen vähenemisen seurauksena kuin niiden syynä (Grindlay & Morris

2004b, 653-4). Toteutuessaan vähennykset ovat ehkä kiihdyttäneet kirjalainojen vähenemistä, mutta suunta olisi joka tapauksessa ollut negatiivinen (Grindlay & Morris 2004b, 653-4).

5.5 Glorieux et al.: Multimedia-aineisto ja muut kirjaston ominaisuudet

Glorieux et al. (2007) tutkivat kirjaston ominaisuuksien vaikutusta kirjaston käyttömääriin sekä käyttäjien sosiaalisen jakauman muodostumiseen. Tutkittavina kirjastoina olivat Belgian flaamialueen kirjastot. Taustoittavina kirjaston ominaisuuksina toimivat kirjaston jäsenyysmaksun suuruus, aukiolotunnit, kirjojen laina-aika, myöhästymismaksujen suuruus, maksullisen laina-aineiston hinta sekä kirjaston järjestämien kulttuuriaktiiviteettien määrä (Glorieux et al. 2007, 193). Nämä tiedot saatiin tutkimukseen osallistuneiden kirjastojen henkilökunnalta.

Kansallisesta kirjastotilastosta poimittiin tiedot siitä, kuinka suuri oli lastenkirjojen, kaunokirjallisuuden, tietokirjallisuuden, cd-levyjen, cd-rom-levyjen, videoiden ja dvd-levyjen sekä audiovisuaalisen aineiston osuus kirjaston kokoelmista (Glorieux et al. 2007, 193-4). Lisäksi käytettiin tietoja aktiivisten kirjastonkäyttäjien määrästä sekä asiakkaiden käytössä olevien tietokoneiden määrästä (Glorieux et al. 2007, 194).

Kuntien osalta muuttujina olivat kuntien asukasmäärä, miesten osuus asukkaista, ilman korkeakoulutusta olevien asukkaiden osuus, ilman Belgian kansalaisuutta olevien asukkaiden osuus, puutteellisissa oloissa asuvien osuus sekä kuntalaisten keskitulot (Glorieux et al. 2007, 194).

Tulosanalyysissä käytettiin moniulotteista regressioanalyysia, jolla saatiin selville taustamuuttujien itsenäinen vaikutus kirjastonkäyttöön (Glorieux et al. 2007, 195).

Tarvittaessa muuttujia suhteutettiin kuntien asukasmäärään (Glorieux et al. 2007, 196).

Köyhien kuntalaisten määrä oli selkeästi yhteydessä kirjaston käyttäjien määrään. Kunnissa, joissa puutteellisissa oloissa asuvien kuntalaisten osuus oli suuri, jäi kirjastonkäyttäjien osuus kuntalaisista matalaksi (Glorieux et al. 2007, 196). Tämä oli ainut kunnan ominaisuus, jonka kohdalla ilmeni yhteyttä kirjastonkäyttäjien määrään (Glorieux et al. 2007, 197). Kirjaston koolla oli myös vaikutusta. Suurilla kirjastoilla oli asiakkaina suurempi osuus kuntalaisista

kuin pienillä kirjastoilla (Glorieux et al. 2007, 197). Tähän saattoi olla syynä se, että suuret kirjastot vetävät asiakkaita myös ympäröivistä kunnista (Glorieux et al. 2007, 197).

Kirjaston ominaisuuksista neljä oli yhteydessä kirjaston käyttäjien osuuteen. Korreloivia muuttujia olivat audiovisuaalisen aineiston määrä, cd-levyjen määrä, aukiolotunnit sekä asiakkaiden käytössä olevien tietokoneiden määrä (Glorieux et al. 2007, 197). Yhteys pysyi voimassa myös silloin, kun tarkasteluun otettiin vain kyseissä kunnassa asuvat kirjastonkäyttäjät (Glorieux et al. 2007, 197). Korkeat jäsenmaksut olivat yhteydessä vähäiseen kirjastonkäyttöön (Glorieux et al. 2007, 197).

Miesasiakkaiden osuutta kirjastonkäyttäjistä nostivat kirjaston koko, aukiolotuntien määrä sekä kattava audiovisuaalisten aineistojen tarjonta (Glorieux et al. 2007, 199-200). Audiovisuaalisista aineistoista cd-levyjen sekä dvd-levyjen osuus olivat yhteydessä miesasiakkaiden määrään (Glorieux et al. 2007, 200). Merkitystä oli myös audiovisuaalisten aineistojen lainamaksujen suuruudella (Glorieux et al. 2007, 200).

5.6 Sin & Kim: Kirjaston saavutettavuus

S.-C.J. Sin ja K.-S. Kim (2008) tutkivat yhdysvaltalaisen kotitalouksien ja yleisten kirjastojen ominaisuuksien vaikutusta kotitalouksien kirjastonkäyttöön aineistonaan kirjastotilastot ja kirjastonkäyttökyselyn tulokset (Sin & Kim 2008, 208). Aineiston käsittelyssä käytettiin logistista regressioanalyysia (Sin & Kim 2008, 210). Sin ja Kim toteavat kotitalouden koulutustason ja tulojen suuruuden edistävän kirjastonkäyttöä (Sin & Kim 2008, 211). Lähimmän kirjaston etäisyydellä oli lisäksi suurta vaikutusta siihen, käyttikö kotitalous kirjastoa vai ei (Sin & Kim 2008, 211). Kirjastonkäyttöön oli yhteydessä myös opiskelu ja koulunkäynti sekä muiden kirjastojen käyttäminen (Sin & Kim 2008, 211).

Kotitalouksien ominaisuuksien lisäksi kirjaston ominaisuudet olivat yhteydessä kirjastonkäyttöön. Kirjastonkäyttöä lisäsivät suuret kokoelmakulut, internet-pisteiden määrä sekä kirjaston sivupisteiden määrä (Sin & Kim 2008, 213). Pääkirjastojen tiheys ei sen sijaan ollut yhteydessä kirjastonkäyttöön (Sin & Kim 2008, 213). Sin ja Kim tarkastelivat kirjaston ominaisuuksia osavaltiotasolla. He toteavatkin lähemmän tarkastelun antavan mahdollisesti tarkempaa informaatiota kirjaston ominaisuuksien ja kirjastonkäytön suhteesta (Sin & Kim 2008, 214).

6. Kirjallisuuden yhteenvetoa

Kirjastorahoituksen suuruuteen vaikuttaviksi tekijöiksi on esitetty yleistä mielipidettä ja sekä kunnan taloustilannetta. Allen (2003) kuitenkin toteaa, ettei hänen tutkimuksessaan ilmennyt yhteyttä kirjastorahoituksen suuruuden ja yleisen kirjastomyönteisyyden välillä.

Kirjastorahoituksen suuruus ei ollut yhteydessä asukkaiden näkemykseen kirjaston tärkeydestä, eikä edes asukkaiden myönteisyyteen lisäveroja kohtaan, jos kirjastopalvelut olisivat uhattuina (Allen 2003, 421). Vain vastaajien itse arvioitu kirjastonkäyttö korreloi lievästi kirjastorahoituksen suuruuden kanssa (Allen 2003, 421). Kirjastorahoituksen suuruus ei siis ilmeisesti juurikaan riipu yleisestä mielipiteestä, ainakaan kovin suoraviivaisesti.

Hovi (1984, 150) toteaa kunnan yleisen taloustilanteen vaikuttavan kirjastorahoituksen suuruuteen. Erityisesti kaupungeissa tämä suuntaus oli selvä, mutta myös maaseudulla kirjastorahoituksen suuruus oli yhteydessä kunnan menoihin (Hovi 1984, 151-2).

Kirjastorahoituksen suuruus on siis ainakin osittain suoraa seurausta kunnan talouden kunnosta. Kun kunnalla on runsaasti rahaa, saa myös kirjasto osansa korkeana kirjastorahoituksena. Kirjastorahoituksen suuruus ei siis tässäkään ole seurausta erityisesti kirjastoihin panostavasta asenteesta, vaan kunnan yleisestä taloustilanteesta. Kunnan taloustilanne taas on Luoman ja Moisio (2005) mukaan ainakin osittain sidonnainen kunnan kokoon. Tehokkaimmin toimivat keskisuuret kunnat, kun taas pienien kuntien asukaskohtaiset menot nousevat korkeimmiksi ja suurtenkin kuntien menot keskimääräistä suuremmiksi (Luoma & Moisio 2005, 12).

Kirjastorahoituksen suuruudella on vaikutuksensa kirjaston ominaisuuksiin. De Almeida (1997) toteaa kirjaston pienenevän rahoituksen näkyvän erityisesti hankintojen määrän pienemisenä, henkilökunnan supistamisena sekä aukioloaikojen ja toimipisteiden vähentämisenä. Rahoituksen suuruus vaikuttaa siis kirjastojen saavutettavuuteen, henkilökunnan määrään ja kenties myös laatuun, sekä hankintoihin ja sitä kautta myös kokoelman suuruuteen ja laatuun.

Useilla kirjaston ominaisuuksilla oli yhteyttä kirjastonkäyttöön. Kim ja Shin (1977) totesivat erityisesti kokoelman suuruuden vaikuttavan siihen, käyttävätkö kotitaloudet kirjastoa vai eivät. Kokoelman suuruuteen taas olivat yhteydessä kirjastokulujen suuruus ja kirjaston

käyttäjien osuus väestöstä (Kim & Shin 1977, 363). Myös väestön ominaisuudet vaikuttivat kirjastonkäyttöön, tärkeimpänä tekijänä väestön koulutustaso (Kim & Shin 1977, 363).

Hovin (1984, 76) mukaan erityisesti kirjaston kokonaismenot ja palkkauskulut olivat yhteydessä kirjastonkäytön suuruuteen. Palkkauskulut selittivät jopa 60 % lainausmäärien vaihtelusta (Hovi 1984, 92). Myös kirjastolaitoksen rakenteella oli merkitystä kirjastonkäytön taustalla, sillä pääkirjaston aukioloaika ja pinta-ala sekä kirjastoautotoiminta korreloivat voimakkaasti lainojen määrän kanssa (Hovi 1984, 78-9). Kokoelmien suuruus sekä maaseudun kunnissa kokoelman monipuolisuus olivat yhteydessä kirjastonkäyttöön, mutta yhteys pieneni, kun kirjaston menojen suuruus otettiin huomioon (Hovi 1984, 78). Maaseudun kunnissa tärkeä kirjastonhoitajan päätoimisuus säilytti osan korrelaatiostaan kuitenkin myös silloin, kun kirjastomenojen suuruuden vaikutus oli poistettu (Hovi 1984, 76).

Hovi nostaa esille myös aikuisten tietokirjalainauksen, joka oli voimakkaasti yhteydessä moneen eri muuttajaan, jotka ilmaisivat kirjastolaitoksen kehittyneisyyttä. Näitä muuttajia olivat kirjastonhoitajan päätoimisuus, maaseudun kirjastoautotoiminta, kirjaston palkkausmenot sekä kokoelman monipuolisuus. Hovi ehdottaakin aikuisten tietokirjalainausta uudeksi kirjastojen suoritemittariksi, sillä se ottaisi kotilainojen kokonaismäärää paremmin huomioon kirjastotoiminnan laadun. (Hovi 1984, 99.)

Kunnan ominaisuuksista Hovi esittää lainauksen taustalle useita. Maaseudun kunnissa positiivinen vaikutus oli lasten ja tutkinnon suorittaneiden osuudella kuntalaisista sekä kunnan taajama-asteella. Negatiivinen yhteys sen sijaan oli asukkaiden tulotasolla, eli köyhissä kunnissa kirjastopalveluiden käyttö oli runsaampaa kuin rikkaissa kunnissa. (Hovi 1984, 143.) Kaupungeissa vaikuttivat taajama-aste positiivisesti ja ruotsinkielisten osuus väestöstä negatiivisesti. Ruotsinkielisten osuuden ollessa suuri oli siis kirjaston lainaus matalalla tasolla. (Hovi 1984, 145.)

Grindlay ja Morris (2004b, 640, 650) toteavat, että kirjastorahoituksen pieneneminen ja kirjastojen aukiolon supistuminen eivät ole suoraan kirjallisuuden vähenemisen taustalla. He esittävät kirjastorahoituksen ja aukiolojen supistumista pikemminkin kirjallisuuden vähenemisen seuraukseksi, mutta myöntävät, että toteutuessaan vähennyksillä on voinut olla kirjastonkäytön vähenemistä kiihdyttävä vaikutus (Grindlay & Morris 2004b, 653-4).

Glorieux et al. (2007, 197) yhdistävät kirjastonkäytön taustalle kirjaston suuruuden, aukiolotuntien sekä audiovisuaalisen aineiston, cd-levyjen ja asiakkaiden käytössä olevien tietokoneiden määrän. Runsaaseen kirjastonkäyttöön olivat siis yhteydessä kirjaston saavutettavuus sekä kokoelman ja palvelujen monipuolisuus. Myös Sin ja Kim (2008, 213) esittivät vastaavanlaisia tuloksia: heidän mukaansa kirjastonkäyttöä lisäsivät suuret kokoelmakulut, kirjaston sivupisteiden määrä sekä asiakkaiden käytössä olevien internet-pisteiden määrä.

Yhteenvedona voidaan siis sanoa, että kirjastonkäytön taustalle on esitetty monenlaisia kirjaston ominaisuuksia kuvaavia muuttujia. Useimmiten nousevat esiin kirjastorahoituksen suuruus, kokoelman määrä ja laatu sekä kirjaston saavutettavuus. Kirjastorahoituksen suuruuden taustat jäivät vähemmälle käsittelylle, mutta ainakin kunnan yleisen taloustilanteen on esitetty taustoittavan kunnan kirjastokulujen suuruutta.

7. Tutkimuksen toteutus

7.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen kohteena on yleisten kirjastojen rahoituksen, ominaisuuksien ja käytön suhde. Tarkoituksena on selvittää, miten erot kirjastojen rahoituksessa näkyvät kirjastojen ominaisuuksissa ja käytössä. Oletuksena on, että rahoituksen suuruus vaikuttaa kirjaston ominaisuuksiin ja joko suoraan tai kirjaston ominaisuuksien kautta myös kirjaston käyttöön. Tutkimuksen kehys muistuttaa siis Kimin ja Shinin (1977, 360) esittämää vaikutuskehää, mutta väestön ominaisuudet on korvattu kunnan ominaisuuksilla. Kunnan ominaisuudet vaikuttavat kirjaston rahoitukseen, joka vaikuttaa kirjaston ominaisuuksiin, jotka vaikuttavat kirjastonkäyttöön. Lisäksi tarkastellaan rahoituksen suuruuden suoraa vaikutusta kirjastonkäyttöön.

Tutkimuskysymyksinä ovat:

- 1) Miten kunnan ominaisuudet näkyvät kirjastorahoituksen suuruudessa?
- 2) Miten kirjastorahoituksen suuruus näkyy kirjaston ominaisuuksissa?
- 3) Miten kirjastorahoituksen suuruus ja kirjaston ominaisuudet näkyvät kirjastonkäytössä?

Ensimmäinen tutkimuskysymys tarkastelee kunnan ominaisuuksien vaikutusta siihen, kuinka suuri kunnan kirjastorahoitus on. Kysymystä tarkennetaan seuraavilla alakysymyksillä:

- 1.a) Miten kunnan sijainti näkyy kirjastorahoituksessa?
- 1.b) Miten kunnan koko näkyy kirjastorahoituksessa?
- 1.c) Miten kunnan rakenne näkyy kirjastorahoituksessa?
- 1.d) Miten kunnan yleistalous näkyy kirjastorahoituksessa?

Toinen tutkimuskysymys tarkastelee kirjastojen rahoituserojen näkymistä kirjaston ominaisuuksissa. Kysymystä tarkennetaan seuraavilla alakysymyksillä:

- 2.a) Miten kirjastorahoitus näkyy kirjastopalveluiden saatavuudessa?
- 2.b) Miten kirjastorahoitus näkyy henkilöstön määrässä ja laadussa?
- 2.c) Miten kirjastorahoitus näkyy kokoelman suuruudessa ja monipuolisuudessa?
- 2.d) Miten kirjastorahoitus näkyy aineiston hankinnassa?

Kolmas tutkimuskysymys tarkastelee kirjaston käyttöä ja sen taustamuuttujia. Kirjaston käyttöä taustoitetaan jo edellä mainituilla kirjastojen ominaisuuksilla sekä kirjaston rahoituksen suuruudella. Tarkentavia alakysymyksiä ovat:

- 3.a) Miten kirjastorahoitus näkyy kirjaston käytössä?
- 3.b) Miten kirjastopalveluiden saatavuus näkyy kirjaston käytössä?
- 3.c) Miten henkilöstön määrä ja laatu näkyvät kirjaston käytössä?
- 3.d) Miten kokoelman suuruus ja monipuolisuus näkyvät kirjaston käytössä?
- 3.f) Miten aineiston hankinta näkyy kirjaston käytössä?

7.2 Tutkimusaineisto ja tutkimuksen toteutus

Erilaisten kvalitatiivisten tutkimusten yleistyessä on kvantitatiivisesta tutkimuksesta tullut jopa hieman vanhanaikaista tai epämuodikasta. Muun muassa J. Dilevko (2007, 209) pahoittelee sitä, että vaikka kirjastot tuottavat paljon tilastotietoa, on aineiston tarkastelu ja hyväksikäyttö usein pinnallista. Osaltaan tästä syystä tämän tutkimuksen tarkastelutavaksi on valittu kvantitatiivinen tutkimus ja tutkimusaineistoksi Suomen yleisten kirjastojen tilasto. Aineisto antaa mahdollisuuden tutkia kirjastolaitosta koko Suomen laajuudessa.

Erilaisia kirjaston tulokäsitteitä eritellessään P. Hernon (2002) korostaa, että kirjastojen arvioinnissa tarvitaan monentasoista tarkastelua. Laadullisten käyttäjätutkimuksen

yleistyminen ei tarkoita sitä, etteikö kirjastojen kvantitatiivinen tarkastelu olisi yhä tärkeää (Hernon 2002, 54). I.M. Smith (1999, 304) huomauttaa, että tilastot antavat puolueettomampaa tietoa kirjastonkäytöstä kuin kyselytutkimukset – ihmiset kun liioittelevat kirjastonkäyttöään siinä missä äänestysaktiivisuuttaankin. T. Høivik (2006, 43) toteaa virallisten tilastojen syvällisen analyysin antavan tarpeellista laajaa näkökulmaa, jota voidaan kyllä täydentää kyselytutkimusten syvällisyydellä ja tarkkuudella. Tässä tutkimuksessa keskitytään juuri laajan näkökulman rakentamiseen.

Tutkielman tutkimusaineistona on Suomen yleisten kirjastojen perustilasto vuodelta 2006. Yleisten kirjastojen kansallisen tilastoinnin toteutuksesta on kerrottu tarkemmin kappaleessa ”3.3 Yleisten kirjastojen tilastointi”. Vuoden 2006 tilastot ovat valikoituneet tutkimusaineistoksi siksi, että kyseinen vuosi oli tutkimuksen alkaessa viimeisin vuosi, jolta kirjastotilastot olivat saatavilla.

Kirjastotilaston perusyksikkönä toimii kunnan koko kirjastolaitos. Tilaston tiedot kuvaavat kalenterivuotta 1.1.–31.12.2006, ja kokoelmatiedot edustavat kokoelman tilannetta vuoden päättyessä 31.12.2006. (Opetusministeriö 2009b.)

Yleisten kirjastojen perustilastoinnin tavoitteena on kattavuus, luotettavuus sekä vertailukelpoisuus. Kattavuus syntyy siitä, että kaikki mannermaan kunnat osallistuvat tilastojen tuotantoon. Luotettavuutta tuo se, että lääninhallitukset tarkistavat tietojen oikeellisuuden ennen niiden julkaisemista. Vertailukelpoisuutta edistää se, että kaikki kirjastot noudattavat samoja tilastointiohjeita. (Opetusministeriö 2009a, Opetusministeriö 2009b, kts. myös Mäkelä 2002, 17.) Aineistoa voidaan siis pitää verrattain luotettavana. Suomen yleisten kirjastojen tilasto on myös ainut aineisto, joka on tällä laajuudella saatavissa yleisistä kirjastoista.

P. Mäkelä (2002, 17) toteaa kirjastotilastoinnin sääntöjen ja määritelmien muuttumattomuuden olevan sekä perustilastoinnin vahvuus että heikkous. Hyvänä puolena on se, että tilastot säilyvät vertailukelpoisina vuodesta toiseen. Toisaalta muuttuvassa kirjastomaailmassa vakiintuneet tilastointitavat jäävät nopeasti jälkeen kirjastopalveluiden kehittyessä. Sähköiset palvelut ja laadulliset mittarit eivät ole juurikaan edustettuina tilastoinnissa. Tilastointi keskittyy piirtämään kuvaa erityisesti kirjaston kokoelman kehityksestä ja käytöstä.

Tämä tutkielma on kokonaistutkimus, sillä aineisto sisältää kaikki Manner-Suomen kunnat. Vuoden 2006 alussa Suomessa oli 431 kuntaa, joista 16 Ahvenanmaalla (Tilastokeskus 2006b, 52). Manner-Suomessa kuntia on siis 415, joista tutkimusaineistossa on yhteensä 409 kuntaa. Puuttuvat kunnat selittyvät sillä, että kuuden kunnan kirjastopalveluja tuottaa toinen kunta, ja näiden kuntien tiedot on ilmoitettu palveluita tuottavan kunnan yhteydessä.¹

Tutkimusaineistoa lähestyttiin kvantitatiivisin menetelmin. Aineiston käsittelyyn ja tunnuslukujen laskemiseen käytettiin SPSS-ohjelmistoa. Muuttujien välistä lineaarista korrelaatiota tarkasteltiin laskemalla muuttujien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimet. Järjestyskorrelaatioiden selvittämiseksi laskettiin muuttujien väliset Spearmanin korrelaatiokertoimet, ja tarvittaessa aineistoa analysoitiin lisäksi taulukoinnin avulla. Analyysiä täydennettiin vielä osittaiskorrelaatioilla ja lineaarisella regressioanalyysillä.

7.3 Tutkimusaineiston muuttujat

Kirjaston rahoitusta kuvaavana muuttujana toimivat kirjaston toimintakulut. Nämä sisältävät kirjaston henkilöstökulut, palvelujen ostot, aineiden, tarvikkeiden ja tavaroiden hankinnat, vuokratkulut sekä muut kulut. Kirjastotilaston toimintakulut ovat bruttokuluja, ja ne on ilmoitettu tilastointiin tilastointivuonna hyväksytyjen talousarviopäätösten mukaisesti. Mikäli tilastoinnin yhteydessä on ollut käytössä hyväksyttyä talousarviota tarkemmat tiedot, kuten tilinpäätös, on tilastoinnissa käytetty kyseisiä tietoja. (Opetusministeriö 2009c.)

Toimintakulut sisältävät mahdolliset kunnan saamat valtionosuudet ja -avustukset. Kuluista ei ole vähennetty mahdollisia kirjaston toiminnasta saatuja toimintatuottoja. Tällaisia olisivat esimerkiksi myöhästymismaksut tai muut toiminnasta aiheutuvat tulot. Toimintakuluissa on kuitenkin mukana vain kyseisen kunnan kirjastopalveluista aiheutuvat kulut. Jos kunta myy kirjastopalveluita (esimerkiksi kirjastoautotoimintaa) toiselle kunnalle, on myytyjen palvelujen myyntituotot vähennetty kunnan kirjaston toimintakuluista. Näin toiselle kunnalle tarjottujen kirjastopalveluiden kulut eivät näy tilastoinnissa palveluja tarjoavan kunnan kuluina. Palveluita ostava kunta lisää palvelun ostokulut kirjastonsa toimintakuluihin, jolloin kulut näkyvät palvelusta hyötyvän kunnan tilastoinnissa. (Opetusministeriö 2009c.)

---

¹ Karttulan kirjastopalvelujen tiedot ovat Kuopion yhteydessä, Kesälahden tiedot Kiteen yhteydessä, Varpaisjärven Lapinlahden yhteydessä ja Haukivuoren, Pertunmaan ja Ristiinan tiedot Mikkelin yhteydessä.

Kirjaston toimintakuluihin viitataan jatkossa kirjastokuluina. Tarkoituksena on estää mahdollinen sekaantuminen muihin kunnan kuluihin.

Kunnan ominaisuuksia tarkastellessa kiinnitetään huomiota kunnan sijaintiin, kokoon, rakenteeseen ja kokonaistalouteen. Nämä ovat ominaisuuksia, joilla voi ajatella olevan vaikutuksia kunnan kirjastorahoituksen suuruuteen. Kunnan koko ja rakenne vaikuttavat siihen, kuinka suurta kirjastotoimea kunnassa tarvitaan. Kunnan sijainti ja rakenne saattavat myös olla yhteydessä kunnan kirjastomyönteisyyteen. Kunnan kokonaistalouden ja kirjastokulujen vertaaminen taas antaa kuvaa siitä, mikä asema kirjastolla on kunnan muiden kulujen joukossa.

Kunnan sijaintia kuvaavana muuttujana toimii tässä tutkimuksessa kunnan lääni. Läänit jakavat Manner-Suomen viiteen alueeseen, jotka ovat Etelä-Suomi, Länsi-Suomi, Itä-Suomi, Oulu ja Lappi. Kuntien jakautuminen eri lääneihin näkyy tulostulosten yhteydessä taulukossa 3. Lähes puolet Suomen kunnista sijaitsee Länsi-Suomen läänissä. Toiseksi eniten kuntia on Etelä-Suomen läänissä, noin viidesosa Suomen kunnista. Itä-Suomen lääniin ja Oulun lääniin kuuluu molempiin reilu kymmenesosa kunnista. Lapin lääni on kuntamäärältään pienin. Kuudes lääni Ahvenanmaa ei ole tutkimuksessa mukana.

Kunnan kokoa tarkastellaan sekä kunnan asukasluvun että pinta-alan osalta. Tutkimuksessa käytetyt kuntien asukasluvut ovat peräisin kirjastotilastosta, pinta-alat ovat peräisin Suomen tilastollisesta vuosikirjasta (Tilastokeskus 2006b, 78–96). Molemmat luvut kuvaavat tilannetta tutkimusvuoden alussa 1.1.2006.

Kunnan rakennetta tarkastellaan kunnan taajama-asteen avulla. Taajama-aste kuvaa taajamissa asuvien kuntalasten osuutta kunnan asukasmäärästä (Tilastokeskus 2009). Mitä suurempi kunnan taajama-aste on, sitä suurempi osuus kuntalaisista asuu taajama-alueella. Kuntien taajama-asteiden lähteenä on Suomen tilastollisesta vuosikirja (Tilastokeskus 2006b, 78–96) ja luku kuvaa tilannetta 31.12.2005.

Kunnan kokonaistalouden tilannetta tarkastelemalla selvitetään, onko kunnan kirjastorahoitus sidoksissa kunnan yleiseen talouden tilaan. Tarkastellaan siis sitä, onko kirjaston suuri rahoitus automaattista seurausta kunnan yleisesti suuresta budjetista, kuten Hovi (1984, 150) esittää, vai onko kirjastorahoituksen suuruus erillään kunnan muusta taloudesta.

Tarkasteltavina muuttujina toimivat kunnan käyttötalouden käyttökustannukset asukasta kohden sekä kirjastokulujen osuus kunnan koko käyttötaloudesta. Kunnan taloustiedot ovat peräisin Tilastokeskuksen Altika-tietokannasta, osiosta Kuntien talouden ja toiminnan tunnuslukuja.

Kirjaston ominaisuuksina tässä tutkimuksessa ovat kirjastolaitoksen rakenne, henkilöstön määrä ja laatu, kokoelmien suuruus ja monipuolisuus sekä aineiston hankinta. Kirjaston ominaisuuksia on tarkasteltu jo käsitteen määrittelyssä kappaleessa 2.1.

Kirjastolaitoksen rakenteen kuvaajana käytetään tässä tutkimuksessa kirjaston saavutettavuuden indeksiä. Indeksiksi lasketaan siten, että kunnan toimipisteiden aukiolomäärä kerrotaan kunnan taajama-asteella. Saatu luku jaetaan vielä kunnan asukasluvulla. (kts. Hovi 1984, 75.) Oletuksena on, että väestön jakautuminen taajamiin ja niiden ulkopuolelle vaikuttaa siihen, mikä on riittävä palvelupisteiden määrä, ja mikä on tarve aukiolotunneille. Kirjaston aukioloajaksi on laskettu aika, jolloin kirjaston palkkaamaa henkilökuntaa on paikalla palvelemaan asiakkaita. Aukioloksi lasketaan myös osittainen aukiolo (esim. lehtienlukusali), kunhan paikalla on kirjaston palkkaamaa henkilökuntaa. Myös kirjastoautojen ja -veneiden palveluaika pysäkeillä on mukana aukiolotunneissa. (Opetusministeriö 2009c). Mitä suurempi luku kirjastopalveluiden saavutettavuusindeksi on, sitä paremmin kirjastopalvelut ovat asiakkaiden saatavilla.

Henkilöstön määrää kuvaavana muuttujana toimii se, kuinka monta henkilötyövuotta kirjastossa tehdään sataa asukasta kohden. Henkilöstön laatua taas kuvataan kirjastoammatillisten henkilötyövuosien osuutena kirjaston palkkaamista henkilötyövuosista. Kirjaston henkilötyövuodet on tilastoitu tehtyjen henkilötyövuosien mukaan, ja osa-aikaisten työntekijöiden työ on laskettu mukaan sovituin kertoimin. Mukana laskuissa ovat vain täytetyt virat, ja yhdistelmäviroista on laskettu mukaan vain kyseisen kirjaston osuus. Kirjaston henkilökuntaan ei ole laskettu kiinteistö- ja siivoushenkilökuntaa. Kirjastoammatillisissa henkilövuosissa on mukana henkilötyövuodet sen henkilöstön osalta, joka täyttää kirjastoasetuksen pätevyysvaatimukset. (Opetusministeriö 2009c.)

Kokoelmien suuruutta kuvataan ensisijaisesti kirjastoaineiston kappalemäärällä asukasta kohti. Kirjastoaineistoksi lasketaan kirjaston kokoelmiin liitetty aineisto, joka on tarkoitettu asiakkaiden ja/tai henkilökunnan käyttöön. Aineisto tilastoidaan fyysisinä yksikköinä, eli

esimerkiksi jokainen kirja ja cd-levy lasketaan tilastoihin mukaan. Lehtien yksittäiset irtonumerot eivät ole luvussa mukana. (Opetusministeriö 2009c.) Lisäksi kokoelmien suuruutta kuvataan lehtikokoelman koolla. Lehtien osalta muuttujana käytetään tilastointivuonna saapuneita sanoma- ja aikakausilehtivuosisikertoja tuhatta asukasta kohden.

Kokoelmien monipuolisuutta kuvataan erilaisten aineistomuotojen osuudella kokoelmasta. Tarkasteltavina osuuksina ovat multimedia-aineiston ja aikuisten tietokirjallisuuden osuudet kokoelmasta. Multimedia-aineistoksi on laskettu äänitteet ja videot sekä dvd- ja cd-rom-levyt. Aikuisten tietokirjallisuuden osuus on valittu toiseksi kokoelmien monipuolisuutta kuvaavaksi muuttujaksi osaltaan siksi, että Hovi (1984, 99) toteaa aikuisten tietokirjojen lainauksen olevan yhteydessä kirjastolaitoksen kehittyneisyyteen. Aikuisten tietokirjallisuuden osuus kokoelmasta ilmentää myös melko erilaista kokoelman piirrettä multimedia-aineiston osuuteen verrattuna.

Aineiston hankintaa kuvataan sekä kappalemääräisillä muuttujilla että suhdemuuttujilla. Yleiskuvan hankinnasta antaa se, kuinka paljon tutkimusvuonna hankittiin kirjastoaineistoa asukasta kohden. Hankintojen määrä on ilmoitettu yksiköittäin, kuten kokoelman suuruudenkin, eli nimekkeen osalta lasketaan mukaan jokainen nide, ei vain nimekettä. Tämän lisäksi tarkastellaan multimedia-aineiston ja aikuisten tietokirjallisuuden osuutta hankinnoista.

Kirjaston käytön määrää kuvataan usealla muuttujalla, joita suhteutetaan kunnan asukasluvuun. Lainaajiksi lasketaan tilastointivuonna lainausoikeuttaan käyttäneet. Lainaukseen lasketaan lainojen ja uusintojen lisäksi myös saadut kaukolainat, mutta ei lähetettyjä kaukolainoja. Fyysiset käynnit on laskettu joko automaattisella laskijalla tai otantalaskelmalla, joka on tehty vähintään kuusi kertaa vuodessa. Verkkokäynniksi lasketaan kirjaston ulkopuolelta tuleva käynti kirjaston www-sivuilla. Jokaista erillistä sivulatausta ei siis lasketa käynniksi, eikä kirjaston sisältä tehtyjä sivukäyntejä lasketa lukuun mukaan. (Opetusministeriö 2009c.) Kirjastonkäytön jakautumista tarkastellaan tutkimalla multimedia-aineiston ja aikuisten tietokirjallisuuden osuutta kirjaston lainoista.

8. Tutkimustulokset

8.1 Kunnan ominaisuudet

Kunnan osalta tarkasteltavat neljä ominaisuutta ovat kunnan koko, sijainti, rakenne ja talous. Näiden ominaisuuksien muuttujina toimivat kunnan asukasluku, pinta-ala, läänisijainti, taajama-aste, kunnan käyttökustannukset asukasta kohden sekä kirjastokulujen osuus kunnan kuluista. Läänisijaintia lukuun ottamatta kaikki muuttujat ovat suhteasteikollisia. Näiden muuttujien korrelaatiot kirjastokulujen kanssa näkyvät taulukossa 1.

Taulukko 1: Kunnan ominaisuuksien korrelointi (Pearson) asukaskohtaisten kirjastokulujen kanssa

Muuttuja	r	p-arvo
Asukasluku	-0.013	0.791
Pinta-ala	0.214	0.000
Taajama-aste	-0.129	0.010
Kunnan kokonaiskulut/ as	0.391	0.000
Kirjastokulujen osuus kunnan kokonaiskuluista	0.806	0.000

Korrelaatiokertoimista nähdään, että kunnan asukasluvulla ei ole lainkaan lineaarista yhteyttä kirjastokulujen kanssa. Kunnan pinta-alan ja kirjastokulujen yhteys sen sijaan on tilastollisesti merkitsevä, samoin kunnan taajama-asteen ja kirjastokulujen yhteys. Mitä suurempi kunnan pinta-ala on, sitä suuremmat ovat kunnan kirjastomenot. Taajama-asteen ja kirjastokulujen korrelaatio on sen sijaan negatiivinen. Matala taajama-aste on yhteydessä korkeisiin kirjastokuluihin, eli harvaan asutussa kunnassa kirjastomenot ovat korkeat. Muuttujien välinen lineaarinen yhteys jää kuitenkin melko heikoksi.

Vaikuttaa siltä, että kirjaston rahoitus on yhteydessä kunnan maalaismaisuuuteen. Pinta-alaltaan suurien ja taajama-asteeltaan matalien kuntien kirjastomenot ovat korkeammat kuin pinta-alaltaan pienien ja taajama-asteeltaan korkeiden kuntien kirjastomenot. Suuret etäisyydet siis nostavat kirjaston menoja. Tässä tutkimuksessa havaittua yhteyttä ei kuitenkaan voida sanoa kovin vahvaksi.

Kunnan asukasluvulla ja kirjastokuluilla ei ollut lineaarista yhteyttä. Muuttujien välinen järjestyskorrelaatiokerroin (Spearman) on kuitenkin melko suuri, 0.282 ($p < .01$).

Asukasluvulla ja kirjastokuluilla on siis lievää korrelaatiota, joskaan ei lineaarista.

Korrelaation muodon tarkastelemiseksi asukasluku jaettiin kolmeen luokkaan: pieniin (alle 7 000 asukasta), keskisuuriin (7 000 – 20 000 asukasta) ja suuriin (yli 20 000 asukasta) kuntiin. Kuntien jakautuminen ja luokkien kirjastokulut näkyvät taulukossa 2. Suomessa on runsaasti pieniä kuntia, joten käytetyt luokitusrajat ovat melko matalat. Näin tasapainotettiin luokkien suuruutta. Jako säilyttää pienet kunnat kuitenkin selvästi suurimpana kuntaryhmänä. Yli puolet kunnista määrittyi pieniksi kunniksi, ja vain reilu kymmenes kunnista on suuria kuntia.

Taulukko 2: Pienien, keskisuurten ja suurien kuntien asukaskohtaiset kirjastokulut

Kunnan koko	Mediaani €	Keskiarvo €	Keskihajonta	Kuntia kpl
Pieni (<7 000)	48,30	51,00	13,43	252
Keskisuuri (7 000 - 20 000)	43,50	45,10	8,92	105
Suuri (20 000 +)	47,40	48,40	7,75	52
Yhteensä	46,70	49,20	12,05	409

Kirjastokulujen keskiarvo ja mediaani vaihtelevat kuntakoon mukaan. Varianssianalyysillä tarkastettiin, että toimintakulujen suuruuden vaihtelu eri kuntakoryhmissä on tilastollisesti merkitsevää ($F_{2,406} = 9.38$, $p < 0.001$). Vaikuttaa siltä, että kunnan koon ja kirjastokulujen välillä on olemassa yhteys. Pienissä kunnissa on suurimmat kirjastokulut. Keskisuurissa kunnissa kirjastokulut ovat pienimmät. Suurten kuntien kirjastokulut ovat keskisuurten kuntien kuluja suuremmat, mutta eivät yllä pienten kuntien tasolle. Erot summien välillä eivät ole kovin suuria, mutta suuntaus on sama niin keskiarvoa kuin mediaaniakin tarkastellessa. Keskihajonta on suurinta pienten kuntien ryhmässä, joten pienissä kunnissa on ilmeisesti eniten vaihtelua kirjastorahoituksen suuruudessa. Suuntaus ei ole kovin voimakas, mutta voidaan silti sanoa, että kirjastorahoitus on suurempaa pienissä ja suurissa kunnissa. Keskisuurten kuntien rahoitus on molempia ääripäitä pienempää.

Kirjastorahoituksen suuruus heijastelee Luoman ja Moision (2005) esittämää kuntien koon ja kunnan menojen yhteyttä. Heidän mukaansa pienien kuntien asukaskohtaiset menot ovat suurimmat, ja keskisuurten kuntien menot pienimmät. Suuret kunnan sijoittuivat menoiltaan näiden väliin. (Luoma & Moision, 12.) Kirjastorahoituksen suuruus näyttää käyttäytyvän

samoin, vaikka käytetyt kuntakokoluokkien rajat eivät olleet täysin yhteneväiset Luoman ja Moision käyttämien rajojen kanssa.

Kunnan läänisijainnille ei voida laskea korrelaatiokerrointa, joten myös sitä tarkastellaan taulukoinnin avulla. Läänien kuntamäärät ja kirjastokulut näkyvät taulukossa 3.

Taulukko 3: Kirjastokulut lääneittäin

Lääni	Mediaani €	Keskiarvo €	Keskihajonta	Kuntia kpl
Etelä-Suomi	44,90	45,80	9,70	86
Länsi-Suomi	46,30	48,40	12,16	199
Itä-Suomi	45,80	47,70	7,07	53
Oulu	53,60	53,50	10,62	50
Lappi	58,80	63,80	18,98	21
Yhteensä	46,70	49,20	12,50	409

Kirjastokulut olivat pienimmät Etelä-Suomen läänissä. Länsi- ja Itä-Suomen lääneissä kirjastokulut pysyttelivät melko lähellä valtakunnan keskiarvoa. Oulun ja Lapin lääneissä kirjastokulut olivat kuitenkin selvästi korkeammat kuin muissa lääneissä. Oulun läänissä kirjastokulut ovat selvästi keskiarvoa korkeammat, ja Lapin läänissä varsinkin kirjastokulujen keskiarvo nousee paljon kaikkia muita läänejä korkeammaksi. Lapin läänissä keskihajonta on kuitenkin myös selvästi suurin, ja mediaania tarkastellessa Lapin läänin kirjastomenot jäävät hieman maltillisemmalle tasolle. Joka tapauksessa Oulun ja Lapin läänien kirjastokulut ovat selvästi muuta Suomea korkeammat. Erot läänien välillä olivat myös tilastollisesti merkittäviä ($F_{4,404} = 12.78$, $p < 0.001$).

Kunnan asukaskohtaiset kokonaiskulut (taulukossa 1) korreloivat lineaarisesti ja tilastollisesti merkitsevästi kirjastokulujen kanssa. Korkeat asukaskohtaiset kokonaiskulut ovat yhteydessä korkeisiin asukaskohtaisiin kirjastokuluihin. Yhteys on melko vahva ($r = 0.391$). Kirjastokulut kasvavat siis samalla kun kunnan kokonaismenot kasvavat. Vielä paljon selkeämpi lineaarinen korrelaatio on asukaskohtaisten kirjastokulujen sekä kirjastokulujen kunnan kokonaiskuluista muodostaman osuuden välillä ($r = 0.806$). Mitä suuremmat kirjaston kulut ovat, sitä suuremman osuuden ne muodostavat kunnan koko budjetista.

Kunnan kokonaiskulujen ja kirjastokulujen välinen yhteys viittaa siihen, että kirjaston rahoitus kasvaa samalla, kun kunnan kokonaiskulut kasvavat. Kirjaston osuus rahoituksesta

olisi siis osaltaan suoraa seurausta kunnan muutenkin hyvästä taloustilanteesta, kuten Hovi (1984, 150) työssään esittää. Hovilla kunnan menojen ja kirjastokulujen korrelaatio oli jopa hieman voimakkaampaa kuin tässä tutkimuksessa saatu 0.391 suuruinen korrelaatio. Hovin saamat korrelaatiokertoimet vaihtelivat välillä 0.30–0.69, riippuen siitä, mikä vuosi tai kuntatyyppi oli kyseessä. Nyt saatu korrelaatio heijastaa kuitenkin melko hyvin Hovin tuloksia, viitaten kunnan kokonaiskulujen ja kirjastokulujen väliseen yhteyteen.

Kirjastokulujen kunnan kokonaiskuluista muodostaman osuuden vahva lineaarinen yhteys kirjastokulujen suuruuden kanssa viittaa kuitenkin siihen, ettei asia ole näin yksiselitteinen. Tämä yhteys osoittaa, että suuri kirjastorahoitus on suuri myös silloin, kun sitä verrataan kunnan muuhun talouteen. Suurta kirjastorahoitusta antavissa kunnissa kirjaston rahoitus on siis suuremmassa roolissa kuin niissä, joissa kirjastorahoitus on pientä. Kunnan korkea panostus kirjastotoimeen näkyy kirjaston suurempana osuutena kunnan kuluissa. Korkea kirjastorahoitus on siis vahvasti yhteydessä siihen, että kunta panostaa varoja erityisesti kirjastotoimeen.

Yhteenvetoa

Kaikilla tarkastelluilla kunnan ominaisuuksilla oli jonkinlaista yhteyttä kunnan kirjastokulujen suuruuteen. Voimakkain yhteys oli kunnan kokonaismenoilla: suuret kirjastokulut olivat yhteydessä suuriin kokonaiskuluihin sekä kirjastokulujen osuuteen kokonaiskuluista. Varsinkin kirjastokulujen osuus kunnan kokonaiskuluista oli voimakkaasti yhteydessä kirjastokulujen suuruuteen. Suuret kirjastokulut näyttävät siis olevan yhteydessä kunnan haluun panostaa juuri kirjastotoimintaan.

Asukasluvun ja pinta-alan yhteys kirjastokuluihin ei ollut kovin voimakas, mutta oli kuitenkin selkeästi olemassa. Taajama-asteen yhteys kirjastokulujen suuruuteen on heikko, mutta sinällään linjassa asukasluvun ja pinta-alan yhteyksien kanssa. Suuret kirjastokulut olivat yhteydessä pieneen tai vaihtoehtoisesti suureen asukaslukuun, suureen pinta-alaan sekä matalaan taajama-asteeseen. Nämä yhteydet ovat mitä luultavimmin myös Oulun ja Lapin läänien korkeiden kirjastokulujen taustalla. Suuri pinta-ala, matala taajama-aste sekä pieni asukasluku ovat tyypillisiä ominaisuuksia Oulun ja varsinkin Lapin läänin kunnille. Näyttää siltä, että maaseutumaisissa kunnissa asukaskohtaiset kirjastokulut ovat hieman korkeammat kuin kaupunkimaisissa kunnissa.

8.2 Kirjaston ominaisuudet

Kirjaston ominaisuuksina tarkastellaan kirjastolaitoksen rakennetta, henkilöstön määrää ja laatua, kokoelmien suuruutta, tarjonnan monipuolisuutta ja aineiston hankintaa. Näitä ominaisuuksia kuvaavina muuttujina toimii kirjastopalveluiden saavutettavuus-indeksi, henkilötyövuodet asukasta kohden, kirjastoammatillisten työvuosien osuus, kokoelman suuruus asukasta kohden, tilattujen lehtivuosisikertojen määrä sataa asukasta kohden, multimedia-aineiston osuus kirjastoaineistosta, kirjastoaineiston hankinta asukasta kohden ja multimedian osuus hankinnoista. Muuttujien korrelaatiot asukaskohtaisten kirjastokulujen kanssa näkyvät taulukossa 4.

Taulukko 4: Kirjaston ominaisuuksien korrelaatiot (Pearson) asukaskohtaisten kirjastokulujen kanssa

Muuttuja	r	p-arvo
Kirjastopalveluiden saavutettavuus	0.440	0.000
Henkilötyövuosia / 1000 as	0.764	0.000
Kirjastoammatillisten htv osuus	-0.073	0.138
Kokoelma kpl / as	0.578	0.000
Lehtivuosisikertoja / 1000 as	0.555	0.000
Multimedian osuus kokoelmasta	0.048	0.336
Aikuisten tietokirjallisuuden osuus kokoelmasta	-0.025	0.609
Hankinnat kpl /as	0.603	0.000
Multimedian osuus hankinnoista	-0.040	0.424
Aikuisten tietokirjallisuuden osuus hankinnoista	0.049	0.318

Kirjastopalveluiden saavutettavuus korreloi melko voimakkaan lineaarisesti ja tilastollisesti merkitsevästi kirjastokulujen kanssa. Kunnissa, joissa kirjastokulut ovat suuret, on myös kirjastojen saavutettavuuden indeksi korkea, eli kirjastopalvelut helpommin saavutettavissa kuin kunnissa, joissa kirjastokulut ovat pienet. Kirjaston rakenteella ja kirjastorahoituksen suuruudella on siis keskinäinen yhteys. Kunnissa, joissa kirjastoverkosto toimii hyvin, on myös kirjaston rahoitukseen panostettu. Mikäli rahoitus on ollut aiemminkin vastaavalla tasolla, voi todeta korkean kirjastorahoituksen mahdollistavan kirjastopalveluiden hyvän saavutettavuuden.

Kirjaston henkilötyövuosien määrä korreloi voimakkaan lineaarisesti ja tilastollisesti merkitsevästi kirjastokulujen suuruuden kanssa. Mitä suurempia kirjastokulut ovat, sitä

enemmän kirjastossa tehdään henkilötyövuosia asukasta kohden. Yhteys ei ole yllättävä, sillä vuonna 2006 keskimäärin 57 % kirjastokuluista käytettiin henkilökunnan palkkaukseen. Henkilökunnan laatua ilmaiseva kirjastoammatillisten henkilötyövuosien osuus kirjaston palkkaamista henkilötyövuosista ei sen sijaan korreloinut kirjastokulujen kanssa, ei lineaarisesti eikä monotonisesti. Kirjastorahoituksen suuruus näkyy siis kirjaston henkilöstön määrässä, mutta ei siinä, kuinka suurella osuudella työvoimasta on kirjastoammatillinen koulutus.

Kirjaston kokoelman suuruutta kuvataan kirjastoaineiston ja lehtivuosisikertojen asukasluvuun suhteutetulla määrällä. Molempien lineaarinen korrelaatio kirjastokulujen kanssa on melko voimakasta ja tilastollisesti merkitsevää. Mitä suuremmat kirjastokulut ovat, sitä enemmän kirjastoon tilataan lehtiä, ja sitä suurempi kirjaston kokoelma on. Lehtivuosisikertojen määrän yhteys kirjastokuluihin tuntuu luonnolliselta, sillä luku ilmaisee juuri kyseisenä vuotena kirjastoon tilattujen lehtien määrää. Lehtitilausten suuri määrä aiheuttaa enemmän kirjastokuluja, ja suuri kirjastorahoitus mahdollistaa suuremman lehtivalikoiman. Kokoelman suuruuden ja kirjastokulujen yhteys on kuitenkin yllätyksellisempi. Kirjaston kokoelma on muotoutunut vuosien kuluessa, eikä sillä ole suoraa yhteyttä juuri tutkimusvuoden budjetin suuruuteen. Korrelaatiota voitaneen kuitenkin pitää merkinä siitä, että kirjastojen rahoitus on ollut aiempinakin vuosina tutkimusvuoden kirjastokuluja noudattavaa. Kirjastoissa, joissa kirjastokulut ovat nyt suuret, on aiemminkin käytetty paljon rahaa kokoelman kasvattamiseen. Pienirahoitteisissa kirjastoissa kirjaston kokoelma on jo aiempinakin vuosina jäänyt pieneksi.

Kirjaston kokoelman monipuolisuutta kuvaavat multimedia-aineiston osuus kokoelmasta ja aikuisten tietokirjallisuuden osuus kokoelmasta eivät kumpikaan ole yhteydessä kirjastorahoituksen suuruuden kanssa. Muuttujien kesken ei esiinny lineaarista eikä epälineaarista korrelaatiota. Kirjastorahoituksen määrä ei siis järjestelmällisesti näy siinä, kuinka suureen osaan multimedia-aineisto ja aikuisten tietokirjallisuus nousevat kirjaston kokoelmassa. Tulos on hieman yllättävä, sillä olisi voinut olettaa varsinkin multimedia-aineiston nousevan korkeasti rahoitetuissa kirjastoissa suurempaan osuuteen kuin pienirahoitteisissa kirjastoissa. Rahoitus ei kuitenkaan tunnu olevan yhteydessä kirjastokokoelman sisältöön.

Hankintojen ja kirjastorahoituksen suhdetta tarkastellaan hankintojen määrän ja sisällön osalta. Hankintojen määrä asukasta kohden korreloi melko voimakkaan lineaarisesti ja

tilastollisesti merkitsevästi kirjastokulujen kanssa. Mitä suuremmat kirjastokulut ovat, sitä enemmän kirjastoon hankittiin uutta kirjastoaineistoa. Yhteys tuntuu melko luonnolliselta. Suuri kirjastorahoitus mahdollistaa runsaan aineistohankinnan. Kirjastoaineistokulut muodostivat kuitenkin vuonna 2006 keskimäärin vain 14 % osuuden kirjastokuluista, joten kirjastorahoituksen suurenemisesta ainakin osa ohjautuu usein juuri kirjastoaineiston hankintaan. Suurirahoitteisissa kirjastoissa on siis mahdollista panostaa enemmän rahaa juuri hankintaan, muiden kulujen kenties ollessa vaikeammin lyhyellä tähtämellä muutettavissa.

Multimedia-aineiston ja aikuisten tietokirjallisuuden osuus hankinnoista eivät puolestaan olleet yhteydessä kirjastokulujen suuruuteen. Rahoitukseltaan suurien kirjastojen hankinta näyttää jakautuvan siis melko samanlaisesti kuin pienirahoitteisten kirjastojenkin hankinta. Ainakaan multimedia ja aikuisten tietokirjat eivät saa rahoituksen kasvaessa suurempaa osuutta hankinnassa kuin pienirahoitteisissakaan kirjastoissa. Suuri rahoitus ei siis kanavoidu tietäntyyppisen aineiston hankintaan.

Yhteenvetoa

Kirjastorahoituksen suuruuden kanssa korreloivat henkilötövuosien määrä, kirjastopalvelujen saavutettavuus, kokoelman suuruus, lehtivuosisikertojen määrä sekä hankintojen määrä. Varsinkin henkilötövuosien korrelaatio kirjastorahoituksen suuruuden kanssa oli vahva, mutta muiden muuttujien korrelaatiot olivat myös selkeitä.

Näyttää siltä, että kirjastorahoituksen suuruus on yhteydessä kappalemääräisiin muuttujiin. Laatua ja koostumusta kuvaamaan pyrkivät muuttujat, kuten kirjastoammatillisten henkilötövuosien osuus, sekä multimedian ja aikuisten tietokirjallisuuden osuudet, eivät korreloi kirjastokulujen kanssa. Kirjastorahoituksen suuruus ei siis juurikaan aiheuta eroa siinä, minkälaista aineistoa kirjastoissa on, tai minkälaista aineistoa kirjastoon hankitaan. Myöskään henkilökunnan koostumus ei riipu kirjastorahoituksen suuruudesta. Kirjastoaineiston ja henkilökunnan määrä sen sijaan oli selkeästi yhteydessä kirjastorahoituksen suuruuden kanssa.

Tulokset vahvistavat De Almeidan (1997) käsitystä siitä, että kirjastorahoituksen vähennykset näkyvät vähennyksinä kirjaston henkilökunnan määrässä, aineiston hankinnassa ja toimipisteiden aukiolossa. Henkilötövuosien määrä, kirjaston saavutettavuus sekä hankintojen määrä olivat selvästi yhteydessä kirjastorahoituksen suuruuden kanssa.

Kirjastorahoituksen vähennykset näkyvät siis ensisijaisesti juuri näissä ominaisuuksissa, ja myös viiveellä kokoelman suuruudessa.

8.3 Kirjastonkäyttö

Kirjastorahoitus ja kirjastonkäyttö

Kirjastonkäyttöä tarkastellaan kirjastokäyntien ja lainauksen osalta. Kirjastokäyntien muuttujina ovat asukaskohtaiset käynnit kirjastossa ja asukaskohtaiset verkkokäynnit kirjaston internet-sivustolla. Lainausta tarkastellaan lainaajien osuudella asukkaista ja asukaskohtaisten lainojen määrällä. Lisäksi tarkastellaan multimedia-aineiston ja aikuisten tietokirjallisuuden osuutta lainoista. Kirjastonkäytön muuttujien korrelaatiot kirjastokulujen kanssa näkyvät taulukossa 5.

Aineistosta poistettiin Kuusankosken asukaskohtaisten verkkokäyntien määrä. Luku oli monikymmenkertainen muiden kuntien verkkokäynteihin verrattuna, joten Kuusankosken verkkokäyntien tilastoitu määrä oletettiin virheelliseksi.

Taulukko 5: Kirjastonkäytön muuttujien korrelaatio (Pearson) asukaskohtaisten kirjastokulujen kanssa

Muuttuja	r	p-arvo
Käyntejä / as	0.294	0.000
Verkkokäyntejä / as	0.009	0.848
Lainajien osuus asukkaista	0.374	0.000
Lainoja / as	0.228	0.000
Multimedia-aineiston osuus lainauksesta	0.003	0.949
Aikuisten tietokirjallisuuden osuus lainauksesta	0.020	0.690

Kirjastokäyntien määrä korreloi lievän lineaarisesti kirjastokulujen suuruuden kanssa. Mitä suuremmat kirjastokulut olivat, sitä enemmän kirjastoon tehtiin käyntejä. Verkkokäyntien ja kirjastokulujen välillä ei kuitenkaan ollut lainkaan lineaarista korrelaatiota, ja järjestyskorrelaatiokin jäi niin matalaksi ($r(2) = .108$, $p < .05$), ettei sen pohjalta voida tehdä oletuksia näiden yhteydestä.

Lainaaajien osuus asukkaista korreloi melko lineaarisesti kirjastokulujen suuruuden kanssa. Mitä suuremmat kirjastokulut olivat, sitä suurempi osuus asukkaista oli lainaajia. Lainojen määrän kohdalla korrelaatio oli hieman lievempi, mutta suuntaus oli sama: lainoja tehtiin enemmän niissä kirjastoissa, joissa kirjastokulut olivat suuret.

Multimedia-aineiston ja aikuisten tietokirjallisuuden osuudet lainoista eivät ole lainkaan yhteydessä kirjastokulujen suuruuden kanssa. Muuttujien välillä ei ole lineaarista korrelaatiota eikä järjestyskorrelaatiota. Rahoituksen suuruudella ei siis ole yhteyttä siihen, minkälaista aineistoa kirjastosta lainataan.

Rahoituksen suuruus näkyy jossain määrin käyntien ja lainojen määrässä sekä lainaajien osuudessa asukkaista. Kirjastonkäyttö on lievästi suurempaa niissä kunnissa, joissa kirjastorahoitus on suuri. Tulos on siis linjassa Hovin (1984, 74) saamien tulosten kanssa, joskin Hovilla lainojen ja kirjastokulujen korrelaatiot eri vuosina (0.56–0.75) ovat voimakkaammat kuin mitkään nyt saaduista korrelaatioista. Kirjastorahoituksen suuruuden ja lainausmäärien välisiä yhteyksiä on kuitenkin hankala tulkita. Kirjastorahoituksen suuruuden ei voida sanoa suoraan vaikuttavan kirjastokäyttöön, sillä kirjaston käyttäjät eivät usein ole edes tietoisia kirjastonsa budjetin suuruudesta. Grindlay ja Morris (2004b, 640) korostivat kirjastorahoituksen vähenemisen olevan kenties kirjastonkäytön vähenemistä kiihdyttävä tekijä, mutta ei pääasiallinen kirjastonkäytön määrän takana oleva muuttuja. Tämän tutkimuksen oletuksena on, että kirjaston rahoituksen suuruus vaikuttaa kirjastonkäyttöön välillisesti, kirjaston ominaisuuksien kautta. Seuraavaksi tarkastellaankin kirjaston ominaisuuksien ja kirjastonkäytön välisiä suhteita.

Kirjastonkäyttö ja kirjaston ominaisuudet

Kirjaston ominaisuuksina tarkastellaan samoja muuttujia kuin luvussa 7.2. Ominaisuuksia tarkastellaan siis kirjaston saavutettavuuden, henkilökunnan määrän ja laadun, kokoelman suuruuden ja monipuolisuuden sekä hankintojen osalta. Kirjastonkäytön muuttujina toimivat samat kirjastonkäytön määrää ja jakautumista kuvaavat muuttujat kuin edellä kirjastorahoituksen ja kirjastonkäytön suhteen tarkastelun yhteydessä. Muuttujien väliset korrelaatiot näkyvät taulukossa 6. Selkeyden vuoksi taulukossa on esitetty vain tilastollisesti merkitsevät ($p < 0.05$) yhteydet.

Taulukko 6: Kirjaston ominaisuuksien ja kirjastonkäytön korrelaatiokertoimet (Pearson)

	Lainoja / as	Lainaaajien osuus	Käyntejä / as	Verkko-käyntejä / as	Multimedian osuus lainauksesta	Aikuisten tietok. osuus lainauksesta
Kirjastopalvelujen saavutettavuus	-	* 0.139	** 0.162	' -0.112	** -0.271	** -0.203
Henkilötyövuosia / 1000 as	** 0.269	** 0.326	** 0.319	-	-	-
Kirjastoammatillisten htv osuus	' 0.123	-	-	-	** 0.134	-
Kokoelma kpl / as	' -0.118	* 0.171	-	** -0.170	** -0.304	* -0.104
Lehtivuosisikertoja / 1000 as	' -0.117	** 0.161	-	-	** -0.187	** -0.138
Multimedian osuus kokoelmasta	** 0.561	** 0.214	** 0.320	** 0.215	** 0.781	-
Aikuisten tietok. osuus kokoelmasta	** 0.173	-	* 0.141	' 0.118	-	** 0.605
Hankinnat kpl / as	-	* 0.141	' 0.121	' -0.100	-	** -0.219
Multimedian osuus hankinnasta	** 0.347	-	** 0.166	* 0.146	** 0.741	-
Aikuisten tietok. osuus hankinnasta	-	-	-	-	* -0.104	**0.480

** p < 0.001 | * p < 0.01 | ' p < 0.05

Kirjastopalveluiden saavutettavuudella on pieni lineaarinen korrelaatio käyntien määrän ja lainaajien osuuden kanssa. Korrelaatio on kuitenkin niin pieni, ettei yhteydestä voi oikein tehdä johtopäätöksiä. Aavistuksen vahvempi on kirjastopalvelujen saavutettavuuden negatiivinen lineaarinen yhteys multimedian ja aikuisten tietokirjallisuuden osuuteen lainauksesta. Mitä helpommin kirjasto on saavutettavissa, sitä pienempi osuus lainauksesta kohdistuu multimedia-aineistoon ja aikuisten tietokirjallisuuteen. Yhteys tuntuu hieman omituiselta, joten voi olla, että korrelaation takana on jokin muu muuttuja.

Kirjaston henkilötyövuosien määrä korreloi lineaarisesti käyntien ja lainojen määrän sekä lainaajien osuuden kanssa. Mitä enemmän kirjastossa siis on henkilökuntaa, sitä runsaammin kirjastoa käytetään. Yhteys voi tosin olla myös päinvastainen: mitä enemmän kirjastoa käytetään, sitä enemmän kirjastoon palkataan henkilökuntaa. Joka tapauksessa tulos on linjassa Hovin tulosten kanssa. Hovin (1984, 92) mukaan kirjaston palkkamenojen suuruus

selitti jopa 60 % lainojen määrän vaihtelusta. Lainojen sisältöön henkilökunnan määrällä ei ollut yhteyttä.

Kirjastoammatillisten henkilötyövuosien osuudella oli pientä lineaarista korrelaatiota multimedia-aineiston lainausuuden kanssa. Olisi houkuttelevaa piirtää yhteyttä ammattitaitoisen henkilökunnan ja multimedia-aineiston lainausaktiivisuuden välille, mutta korrelaatio ei ole tähän riittävän suuri. Kirjastoammatillisen henkilökunnan osuus ei juuri korreloinut kirjastonkäytön kanssa.

Kokoelman suuruuden korrelaatio multimedia-aineiston lainausuuden kanssa on mielenkiintoinen. Muuttujien välillä on negatiivinen lineaarinen korrelaatio. Mitä suurempi määrä kirjastossa on kirjastoaineistoa, sitä pienempi on multimedian osuus lainoista. Nyt ilmenevä negatiivinen yhteys tuntuu hieman omituiselta. Negatiivisen yhteyden taustalla lieneekin kirjastoaineistoa kuvaavan muuttujan suhteutus asukasmäärään. Tällöin asukasmäärältään kovin suurien kuntien suurikaan kirjastoaineisto ei riitä jättämään asukaskohtaiseksi kirjastoaineistomääräksi kovin suurta lukua. Pienin asukaskohtainen kirjastoaineisto on itse asiassa Vantaalla, Helsingillä ja Espoolla, suurin asukaskohtainen kirjastoaineisto taas Ullavalla, Korppoolla ja Iniöllä.

Kim & Shin (1977, 363) totesivat kirjaston kokoelman suuruuden olevan tärkeä vaikuttaja siinä, käyttäkö kotitalous kirjaston palveluja vai ei. Tässä tutkimuksessa ei voitu kuitenkaan vahvistaa tätä havaintoa.

Lehtivuositilastojen asukaskohtaisen määrän korrelaatio kirjastonkäytön kanssa on melko olematonta. Kirjastonkäytön muuttujat ovat melko lainakeskeisiä, joten ne eivät myöskään suoranaisesti liity tilattujen lehtien määrään – lukusalikäyttö kun ei näy lainaluvuissa. Kuitenkin juuri kirjastokäyntien määrä, joka saattaisi eniten liittyä lukusalikäytön määrään, on muuttujista ainoa, jolla ei ole lainkaan tilastollista yhteyttä lehtivuositilastojen määrään.

Multimedian osuus kokoelmasta korreloi voimakkaan lineaarisesti multimedia-aineiston lainausosuuden kanssa. Multimedian suuri osuus aineistosta tarkoittaa siis suurta osuutta lainauksessa, ja pieni puolestaan pientä lainausta. Yhteys on melko luonnollinen, mutta toisaalta antaa myös vahvistusta sille, että multimedia-aineisto on asiakkaiden mielestä kirjastossa tarpeellista. Jos multimedia-aineistoa on tarjolla, sitä myös lainataan aktiivisesti.

Multimedia-aineiston osuus kokoelmasta korreloi kuitenkin melko voimakkaasti myös asukaskohtaisten lainojen ja asukaskohtaisten käyntien kanssa. Yhteyttä oli myös siihen, kuinka suuri osuus kuntalaisista oli kirjaston käyttäjiä. Lienee ylitulkintaa väittää, että juuri multimedia-aineiston runsas tarjonta johtaisi myös kirjaston yleiseen runsaaseen käyttöön. Voi olla, että runsaasti käytetyissä kirjastoissa tarve myös multimedia-aineistolle on kuitenkin suurempi kuin vähäisesti käytetyissä kirjastoissa.

Multimediatarjonnan yhteys kirjaston käyttövilkkauten on osaltaan linjassa Hovin (1984) tulosten kanssa. Hovi (1984, 78) toteaa äänitekokoelmien suuruuden olleen yhteydessä lainausvilkkauten varsinkin maaseudun kirjastoissa (korrelaatiot vuonna 1981 kaupungeissa 0.39 ja maaseudulla 0.62). Äänitekokoelmat ovat nyt kasvaneet multimediakokoelmiksi, mutta yhteys kirjastonkäytön runsauteen on pysynyt. Yhteyden multimedia-aineiston ja kirjastonkäytön välillä havaitsivat myös Glorieux et al. (2007, 197), jotka totesivat audiovisuaalisen aineiston tarjonnan olevan yhteydessä kirjaston käyttöaktiivisuuteen.

Multimedian osuudella kokoelmasta on myös pieni yhteys verkkokäyntien määrään. Kirjastoissa, joissa on enemmän multimedia-aineistoa, on myös verkkosivujen käyttö runsaampaa kuin muissa kirjastoissa. Muuttujien välinen korrelaatio jää kuitenkin melko heikoksi. Korrelaatio on kuitenkin verkkokäyntien osalta korkein,

Aikuisten tietokirjallisuuden osuus kokoelmasta korreloi puolestaan voimakkaan lineaarisesti aikuisten tietokirjallisuuden lainausosuuden kanssa. Aikuisten tietokirjojen runsas tarjonta näkyy siis myös kyseisen aineiston runsaana lainauksena. Yhteys on vastaava kuin multimedia-aineiston yhteydessä. Kysymys kuuluukin, onko aineiston runsas tarjonta johtanut sen runsaaseen käyttöön, vai onko suuri kysyntä johtanut aineistotyyppin runsaaseen tarjontaan.

Aikuisten tietokirjallisuuden kokoelmaosuuden yhteys käyntien ja lainojen määrään on huomattavasti heikompi kuin multimedia-aineiston kohdalla. Aikuisten tietokirjallisuuden tarjonta ei siis kovin voimakkaasti näy kirjaston yleisessä käyttöaktiivisuudessa. Ero multimedia-aineiston yhteyksiin on mielenkiintoinen. Multimedia-aineiston tarjonta on aikuisten tietokirjallisuuden tarjontaa enemmän yhteydessä siihen, kuinka aktiivisesti kirjastoa käytetään.

Hankintojen määrä asukasta kohden ei juuri korreloi kirjastonkäytön muuttujien kanssa. Aikuisten tietokirjallisuuden lainausosuuden kanssa hankintojen määrällä on kuitenkin pieni negatiivinen korrelaatio. Mitä enemmän kirjoja hankitaan asukasta kohden, sitä pienemmän osuuden lainoista aikuisten tietokirjallisuus muodostaa. Mielenkiintoista olisi tietää mikä aineisto tällöin nostaa osuuttaan, sillä multimedia-aineisto se ei ole.

Multimedia-aineiston osuus hankinnasta korreloi voimakkaan lineaarisesti multimedia-aineiston lainausosuuden kanssa. Mitä enemmän kirjastoon hankitaan multimedia-aineistoa, sitä enemmän sitä käytetään. Syy- ja seuraussuhde tosin lienee päinvastainen. Multimedia-aineiston runsas käyttö aiheuttaa myös multimedia-aineiston runsasta hankintaa – tai ainakin multimedia-painotteisessa kirjastossa multimedialainausosuus on suuri. Multimedialainausosuus hankinnoista kun lienee yhteydessä kirjaston kokoelmapolitiikkaan.

Multimedialainausosuus hankinnoista on yhteydessä myös lainojen määrään asukasta kohden. Multimedia-aineiston osuus kokoelmasta korreloi lainojen määrän ja muidenkin kirjastonkäytön muuttujien kanssa vielä hankintojen osuutta paljon enemmän. Yksi tulkinta korrelaatioille voisi olla se, että aktiivisesti käytetyissä kirjastoissa multimedia on tärkeässä osassa. Tai vaihtoehtoisesti: multimedialainausosuus on sellainen piirre, joka houkuttelee kirjastolle runsaasti käyttäjiä.

Osittaiskorrelaatiot

Edellä on kuvailtu ensin kirjastorahoituksen yhteyttä kirjastonkäyttöön ja sen jälkeen kirjaston ominaisuuksien yhteyttä kirjastonkäyttöön. Luvussa 7.2 todettiin rahoituksen olevan yhteydessä useisiin kirjaston ominaisuuksiin. Edellä esitettyjen kirjaston ominaisuuksien ja kirjastonkäytön yhteydet voivat siis osaltaan johtua myös kirjastorahoituksen vaikutuksesta. Seuraavaksi tarkastellaan kirjaston ominaisuuksien ja kirjastonkäytön yhteyksiä silloin, kun kirjastorahoituksen vaikutus on vakioitu. Rahoituksen suuruudella oli suoraa yhteyttä kirjaston lainamäärien, lainaajien osuuden ja käyntimäärien vaihteluun, joten tarkastelun kohteena ovat vain nämä kirjastonkäyttöä kuvaavat muuttujat. Osittaiskorrelaatiot näkyvät taulukossa 7. Vain tilastollisesti merkittävät korrelaatiot ($p < 0.05$) on esitelty.

Taulukko 7: Kirjastonkäytön muuttujien korrelaatio (Pearson) kirjaston ominaisuuksien kanssa, kun kirjastorahoituksen suuruus vakioitu

	Lainoja / as	Lainaaajien osuus	Käyntejä / as
Kirjastopalvelujen saavutettavuus	** - 0.239	-	-
Henkilötyövuosia / 1000 as	' 0.119	-	* 0.139
Kirjastoammatillisten htv osuus	* 0.142	-	' 0.127
Kokoelma kpl / as	** -0.267	-	-
Lehtivuosikertoja / 1000 as	** -0.262	-	' -0.102
Multimedian osuus kokoelmasta	** 0.548	** 0.209	** 0.297
Aikuisten tietok. osuus kokoelmasta	** 0.162	' 0.104	* 0.134
Hankinnat kpl / as	-	-	-
Multimedian osuus hankinnasta	** 0.342	' 0.117	** 0.163
Aikuisten tietok. osuus hankinnasta	-	-	-

** p < 0.001 | * p < 0.01 | ' p < 0.05

Multimedian ja aikuisten tietokirjallisuuden kokoelma- ja hankintaosuuden merkitys kirjastonkäytölle ei näytä olevan riippuvainen kirjastorahoituksen suuruudesta. Näiden kirjaston ominaisuuksien suhde lainojen määrään, lainaajien osuuteen sekä käyntien määrään pysyy osittaiskorrelaatioissa yhtä suurena tai pienenä kuin aiemmissa korrelaatiokertoimissakin. Kyseisten korrelaatioiden riippumattomuus kirjastorahoituksen suuruudesta on linjassa sen kanssa, että kirjastorahoituksen suuruus ei korreloinut multimedian ja aikuisten tietokirjallisuuden kokoelma- tai hankintaosuuden kanssa (kts. kirjastorahoituksen ja kirjaston ominaisuuksien korrelaatiot taulukossa 4).

Multimedian kokoelmaosuudella on siis rahoituksen suuruudesta riippumaton positiivinen lineaarinen yhteys kirjastonkäytön suuruuteen. Yhteys lainojen määrän kanssa on vahvin, mutta myös lainaajien osuuden ja käyntien määrän kanssa ilmenee korrelaatioita.

Multimedian hankintaosuuden korrelaatio kirjastonkäytön muuttujien kanssa heijastelee tätä kokoelmaosuuden suuruuden yhteyttä.

Kirjastorahoituksen suuruus ei korreloinut myöskään kirjastoammatillisen henkilökunnan osuuden kanssa. Kirjastoammatillisen henkilökunnan osuuden ja kirjastonkäytön välillä oleva yhteys pysyy heikkona tai jopa olemattomana myös kirjastorahoituksen vaikutus vakioitaessa.

Muilla kirjastonkäytön muuttujilla sen sijaan oli melko voimakasta korrelaatiota kirjastorahoituksen kanssa. Näistä hankintojen määrän korrelaatio kirjastonkäytön kanssa katoaa täysin, kun kirjastorahoituksen vaikutus poistetaan. Hankintojen määrällä ei siis ole lainkaan itsenäistä vaikutusta kirjastonkäyttöön. Korrelaatiokertoimet eivät alkujaankaan tosin olleet kovin suuria, mutta tämä pienikin yhteys johtui rahoituksen suuruuden vaihtelusta.

Henkilötyövuosien määrällä oli voimakas korrelaatio kirjastorahoituksen kanssa ($r = 0.764$, $p < 0.001$). Kirjastorahoituksen vaikutuksen eliminoinnin jälkeen henkilötyövuosien ja kirjastonkäytön yhteys laskeekin voimakkaasti. Osittaiskorrelaatio lainojen ja käyntien kanssa on kovin pieni, ja lainaajien määrän kanssa osittaiskorrelaatiota ei ole enää ollenkaan. Henkilötyövuosien määrän itsenäinen vaikutus kirjastonkäyttöön jää siis melko matalaksi. Näyttää siis siltä, että kirjastorahoituksen suuruus vaikuttaa kirjastonkäyttöön juuri henkilöstön määrän kautta. Korkearahoitteinen kirjasto työllistää runsaasti henkilökuntaa, ja houkuttelee näin myös paljon asiakkaita.

Kirjastopalveluiden saavutettavuuden, kokoelman suuruuden ja lehtivuosisikertojen määrän osittaiskorrelaatiot kirjastonkäytön kanssa käyttäytyvät keskenään samanlaisesti. Muuttujilla ei ole juuri lainkaan itsenäistä yhteyttä kirjastokäyntien määrään tai lainaajien osuuteen. Kaikilla kolmella ominaisuusmuuttujalla on kuitenkin hyvin samansuuruinen negatiivinen itsenäinen yhteys lainojen määriin. Mitä suurempi kokoelma kirjastolla on, mitä enemmän lehtiä kirjastoon tilataan, mitä paremmin kirjasto on saavutettavissa, sitä vähemmän kirjastossa annetaan lainoja. Tämä suuntaus oli nähtävissä kokoelman suuruuden ja lehtitilausten määrän kohdalla jo aiemmin korrelaatioiden yhteydessä, mutta kun rahoituksen vaikutus poistetaan, on yhteys hieman selkeämpi.

Regressioanalyysi

Kirjastonkäytön ja kirjaston ominaisuuksien välillä ilmenee runsaasti erilaisia lineaarisia riippuvuuksia. Ominaisuuksien ja kirjastonkäytön välisten suhteiden jatkotarkasteluun käytettiin lineaarista regressioanalyysia. Myös kirjastokulut ovat mukana selittävässä tekijöissä. Yhteyksiä tarkasteltiin erikseen kirjastonkäytön eri muuttujien osalta.

Lineaarisen regressioanalyysin avulla tarkastellaan muuttujien välisiä lineaarisia yhteyksiä. Regressioanalyysissä muuttujan vaihtelua pyritään selittämään muiden muuttujien avulla, muodostaen muuttujien suhdetta kuvaava matemaattinen malli (Nummenmaa 2004, 297). Lineaarista regressiomallia muodostaessa oletuksena on, että muuttujat eivät ole kolineaarisia, eli että muuttujat eivät ole yhteydessä toisiinsa (Nummenmaa 2004, 304). Mallin taustamuuttujat voidaan lisätä malliin joko käsin tai automaattisesti, jolloin tilasto-ohjelma ottaa malliin mukaan merkittävimmät taustamuuttujat (Nummenmaa 2004, 304). Tässä tutkielmassa regressioanalyysin taustamuuttujat on valittu kirjaston ominaisuuksien joukosta pääosin automaattisesti askeltavalla regressioanalyysillä.

Regressiomallin toimivuutta tarkastellessa kiinnitetään huomiota mallin sopivuuteen, selitysasteeseen ja selittäjien sopivuuteen (Nummenmaa 2004, 307). Mallin sopivuutta tarkastellaan varianssianalyysillä. Mallin selitysasteena tarkastellaan multippelikorrelaation neliötä R^2 , joka kuvaa sitä, kuinka paljon selitettävän muuttujan vaihtelusta pystytään mallin avulla kuvaamaan. Mitä suurempi R^2 on, sitä paremmin malli kuvaa selitettävän muuttujan vaihtelua. (Nummenmaa 2004, 308.) Taustamuuttujan regressiokerroin eli beeta-kerroin (β) taas kuvaa sitä, kuinka paljon kyseinen muuttuja selittää selitettävän muuttujan vaihtelusta (Nummenmaa 2004, 309).

Asukaskohtaisen lainamäärän taustalla tilastollisesti merkitseviksi ominaisuuksiksi osoittautuivat henkilötyövuosien määrä, multimedian osuus kokoelmasta sekä aikuisten tietokirjallisuuden osuus kokoelmasta. Merkittävin vaikutus oli multimedian osuudella kokoelmasta, jonka beeta-kerroin oli 0.531 ($p < 0.001$). Henkilötyövuosien ($\beta = 0.233$, $p < 0.001$) ja varsinkin aikuisten tietokirjallisuuden osuuden ($\beta = 0.122$, $p < 0.001$) merkitys oli selvästi pienempi. Kyseinen malli sopii aineistoon hyvin ($p < 0.001$), mutta malli selittää lainojen määrän vaihtelusta vain reilun kolmasosan ($R^2 = 0.377$).

Lainajien osuuden taustaselittäjäksi askeltava regressioanalyysi tarjosi kirjastokulujen suuruutta, multimedian osuutta kokoelmista sekä aikuisten tietokirjallisuuden osuutta hankinnoista. Aikuisten tietokirjallisuuden beeta-kerroin oli kuitenkin kovin pieni ($\beta = 0.091$, $p < 0.05$), eikä kyseisellä muuttujalla edes ollut korrelaatiokertoimia tarkastellessa yhteyttä lainajien osuuden kanssa. Tämän vuoksi lainajien osuuden osalta laskettiin uusi regressiomalli valiten taustamuuttujiksi vain kirjastokulujen suuruus ja multimedian osuus kokoelmista. Tässä uudessa mallissa kirjastokulujen vaikutus ($\beta = 0.365$, $p < 0.001$) oli

selvästi suurempi kuin multimedian osuuden vaikutus ($\beta = 0.197$, $p < 0.001$).

Kokonaisuudessaan mallin selitysarvo jäi kuitenkin hyvin pieneksi ($R^2 = 0.179$), eikä mallin näin ollen voida sanoa selittävän lainaajien osuutta asukkaista.

Käyntien määrä asukasta kohden sai askeltavassa regressioanalyysissä neljä taustamuuttujaa: henkilötyövuosien määrä ($\beta = 0.241$, $p < 0.001$), kirjastopalvelujen saavutettavuus ($\beta = 0.198$, $p < 0.001$), multimedian osuus kokoelmasta ($\beta = 0.345$, $p < 0.001$) sekä aikuisten tietokirjallisuuden osuus kokoelmasta ($\beta = 0.134$, $p < 0.01$). Suurin käyntien määrän ennustavuus oli siis multimedian osuudella kokoelmasta. Myös henkilötyövuosien määrällä oli vaikutusta, mutta varsinkin aikuisten tietokirjallisuuden osuuden merkitys jäi melko pieneksi. Kokonaisuudessaan malli sopi aineistoon hyvin ($p < 0.001$), mutta mallin selitysarvo käyntien määrän vaihtelulle oli vain 24 %, eli suurin osa käyntimäärien vaihtelusta ei ollut yhteydessä ominaisuuksien muuttujiin ($R^2 = 0.241$).

Verkkokäyntien osalta ei saatu rakennettua regressiomallia. Kirjaston ominaisuuksien muuttujien avulla ei siis voitu ennustaa verkkokäyntien määrää.

Jo korrelaatiokertoimia tarkastellessa voitiin todeta, että multimedian osuus lainauksesta oli selvästi yhteydessä multimedian osuuteen kokoelmasta ja hankinnasta. Askeltava regressioanalyysi antaa saman tuloksen. Multimedian lainausosuuden ennustajina toimivat multimedian osuus lainauksesta ($\beta = 0.525$, $p < 0.001$) sekä multimedian osuus hankinnoista ($\beta = 0.425$, $p < 0.001$). Malli sopii aineistoon hyvin, ja sillä on myös korkea selitysarvo: 72 % multimedian lainausosuuden vaihtelusta on ennustettavissa multimedian kokoelma- ja hankintaosuudella ($R^2 = 0.716$, $p < 0.001$). Pelkällä multimedian kokoelmaosuudella on jo itsellään suuri selitysarvo, sillä kokoelmaosuuden vaihtelulla voidaan selittää 60 % multimedian lainausosuuden vaihtelusta ($R^2 = 0.596$, $p < 0.001$).

Aikuisten tietokirjallisuuden osuus lainauksesta oli korrelaatiokertoimia tarkastellessa selvästi yhteydessä aikuisten tietokirjallisuuden osuuteen kokoelmasta ja hankinnoista. Askeltava regressioanalyysi tuo kuitenkin yhtälöön mukaan kolme muutakin muuttujaa.

Regressiomallissa aikuisten tietokirjallisuuden lainausosuutta ennustavat aikuisten tietokirjallisuuden osuus kokoelmasta ($\beta = 0.440$, $p < 0.001$), aikuisten tietokirjallisuuden osuus hankinnoista ($\beta = 0.272$, $p < 0.001$), hankintojen määrä ($\beta = -0.180$, $p < 0.001$), kirjastokulujen suuruus ($\beta = 0.156$, $p < 0.001$) sekä lehtivuosisikertojen määrä ($\beta = -0.119$, $p <$

0.01). Hankintojen ja lehtivuositietojen määrällä olisi siis pieni negatiivinen vaikutus aikuisten tietokirjallisuuden lainausosuuteen. Kirjastokulujen suuruus taas kasvattaisi tietokirjallisuuden lainausosuutta hieman. Malli sopii aineistoon, ja myös selittää lähes puolet aikuisten tietokirjallisuuden lainausosuudesta ($R^2 = 0.477$, $p < 0.001$). Tärkein osuus mallissa on kuitenkin aikuisten tietokirjallisuuden kokoelma- ja hankintaosuudella, sillä nämä yhdessä selittävät lainausosuuden vaihtelusta jo 44 % ($R^2 = 0.437$, $p < 0.001$). Pelkän aikuisten tietokirjallisuuden kokoelmaosuuden selitysarvo on sekin jo 39 % ($R^2 = 0.389$, $p < 0.001$).

Yhteenveto

Kirjastokulujen suuruus korreloi jonkin verran asukaskohtaisten käyntimäärien, lainaajien osuuden ja asukaskohtaisten lainamäärien kanssa. Kirjastorahoituksen suuruudella on siis yhteyttä kirjastonkäyttöön. Yhteys muodostuu rahoituksen vaikuttaessa erilaisiin kirjaston ominaisuuksiin, jotka puolestaan vaikuttavat kirjastonkäyttöön.

Kirjastohenkilöstön määrä oli yhteydessä kaikkiin kirjastonkäytön määriä ilmaiseviin muuttujiin. Myös multimedian osuus kokoelmasta ja hankinnoista oli yhteydessä kirjastonkäytön määrään, jopa paljon selkeämmin kuin kirjastohenkilöstön määrä. Myös muilla kirjaston ominaisuuksien muuttujilla oli yhteyttä kirjastonkäytön määrään, mutta muuttujien korrelaatiot jäivät mataliksi. Kirjastokulujen vaikutuksen poistaminen osittaiskorrelaatiolla kuitenkin pienensi korrelaatioiden suuruuksia huomattavasti, joten muuttujien itsenäinen vaikutus kirjastonkäyttöön on melko pientä. Kirjaston ominaisuuksien korrelaatiot kirjastonkäytön kanssa kertovat kuitenkin siitä, mitä kautta rahoitus vaikuttaa kirjastonkäyttöön.

Kirjastonkäyttö jakautui kirjastoissa samassa suhteessa kuin kirjaston kokoelma ja hankinnat. Kirjastoissa, joiden kokoelmissa ja hankinnoissa multimedialla oli suuri osuus, nousi multimedia tärkeäksi myös lainauksessa. Vastaavasti kirjastoissa, joiden kokoelmasta suuri osuus oli aikuisten tietokirjallisuutta, ja joissa tietokirjallisuutta hankittiin paljon, myös lainosista suuri osa kohdistui aikuisten tietokirjallisuuteen. Yhteyden taustat eivät kuitenkaan ole selvät: onko aineistoa hankittu vastauksena asiakkaiden tarpeisiin, vai onko tarjonnan runsaus synnyttänyt suuria lainamääriä? Positiivista on kuitenkin se, että runsaasti tarjolla oleva aineisto on joka tapauksessa löytänyt käyttäjänsä.

Myös regressioanalyysissä korkeimman selitysarvon regressiomallit saatiin juuri multimedian ja aikuisten tietokirjallisuuden lainausosuuksille. Muiden kirjastonkäytön muuttujien osalta selitysarvot jäivät melko mataliksi. Selkeimpänä tuloksena regressioanalyysistä on se, että kirjastonkäytön muuttujien takana ei voi sanoa olevan yhtä ainutta muuttujaa. Eri kirjastonkäytön muuttujat saivat taustalleen erilaisia kirjaston ominaisuuksia.

9. Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksessa tarkasteltiin kirjastorahoituksen yhteyttä kirjaston ominaisuuksiin ja kirjaston käyttöön. Tutkimusaineistona olivat Suomen yleisten kirjastojen tilastotiedot vuodelta 2006, ja muuttujien välisiä yhteyksiä tarkasteltiin korrelaatiokertoimien ja lineaarisen regressioanalyysin avulla. Tutkimustulosten pohjalta voidaan todeta, että kirjastorahoituksen suuruus on yhteydessä sekä kirjaston ominaisuuksiin että kirjastonkäyttöön.

Kirjastorahoituksen suuruus vaikuttaa kirjastonkäyttöön kirjaston ominaisuuksien kautta, mutta osalla kirjaston ominaisuuksista on myös itsenäistä yhteyttä kirjastonkäytön suuruuteen. Kirjastorahoituksen suuruuden taustalla näkyvät kunnan ominaisuuksien vaikutukset.

Kirjastorahoituksen suuruuden suurimpana taustavaikuttajana olivat kunnan talouteen liittyvät tekijät. Korkea kirjastorahoitus oli yhteydessä korkeisiin kunnan kokonaismenoihin. Kirjaston rahoitus on siis riippuvaista kunnan yleisestä taloustilanteesta. Tulos tukee Hovin (1984, 150) esittämää päätelmää siitä, että kirjaston hyvät voimavarat ovat paikoin automaattista seurausta kunnan vauraudesta. Paljon rahaa käyttävä kunta myöntää runsaasti rahaa myös kirjaston toimintaan.

Tätä päätelmää haastaa kuitenkin kirjastorahoituksen suuruuden voimakas yhteys kirjastorahoituksen osuuteen kunnan kokonaiskuluista. Kunnissa, joissa kirjastorahoitus oli korkea, se muodosti suuremman osuuden kunnan kokonaismenoista kuin kunnissa, joissa kirjastorahoitus oli matala. Kirjastorahoituksen suuruus ei siis tässä valossa ole seurausta kunnan hyvästä taloustilanteesta, vaan korkea kirjastorahoitus on yhteydessä myös haluun panostaa resursseja juuri kirjastotoimintaan. Voidaan ehkä sanoa, että kunnan yleinen taloustilanne luo pohjan korkealle kirjastorahoitukselle, mutta korkean kirjastorahoituksen saavuttaminen vaatii myös halua kirjastotoiminnan kehittämiseen.

Kunnan taloustilanteen lisäksi kirjastorahoituksen suuruudella oli myös pientä yhteyttä kirjaston maalaismaisuuuteen. Korkeat kirjastokulut olivat yhteydessä kunnan suureen pinta-alaan ja matalaan taajama-asteeseen. Taustalla lienee harvan asutuksen vaikutus kirjastotoiminnan tehokkuuteen. Kunnan asukasluvun yhteys kirjastorahoitukseen taas noudatteli Luoman ja Moision (2005, 12) esittämää kuntien tehokkuusmallia, jossa kunnan asukaskohtaiset kulut olivat suuret pienissä kunnissa ja pienet keskisuurissa kunnissa. Myös suurissa kunnissa kirjastorahoitus oli keskimääräistä suurempaa.

Kirjastorahoituksen yhteys kirjaston ominaisuuksiin näkyi selkeästi osassa kirjaston ominaisuuksia. Vahvinta yhteys oli kirjastorahoituksen suuruuden ja kirjastohenkilökunnan määrän välillä. Korkea kirjastorahoitus oli selkeästi yhteydessä korkeaan henkilötyövuosien määrään. Yhteyttä selittää osaltaan henkilöstökulujen suuri osuus kirjastokuluista, mutta on joka tapauksessa pääteltävissä, että kirjastorahoituksen lisäys näkyy selvästi myös kirjastohenkilökunnan lisäyksenä.

Selkeä yhteys rahoituksen suuruuteen oli myös kirjastopalveluiden saavutettavuudella, kokoelman suuruudella sekä hankintojen määrällä. Kirjastorahoituksen ollessa suuri olivat kirjastopalvelut hyvin saavutettavissa ja kirjaston kokoelma sekä hankintojen määrä suuri. Yhteys tukee De Almeidan (2007) havaintoa siitä, että kirjastorahoituksen supistaminen näkyy ensisijaisesti vähennyksinä kirjaston hankinnoissa, henkilökunnassa sekä kirjaston aukiolossa ja toimipisteiden määrässä. Kirjastorahoituksen suuruuden yhteys hankintojen ja henkilökunnan määrään on looginen, sillä palkkaus- ja hankintakulujen suuruus näkyy suoraan kirjaston kokonaiskulujen suuruudessa. Rahoituksen yhteys kirjastopalveluiden saavutettavuuteen ja kokoelman suuruuteen viittaa kuitenkin siihen, että kirjastojen rahoitus on ollut tarkasteluvuoden tasolla jo aiempinakin vuosina, jolloin perustaa kirjaston rakenteelle ja kokoelmalle on rakennettu.

Kirjastorahoituksen suuruudella oli yhteytensä myös kirjastonkäytön suuruuden kanssa. Korkearahoitteisella kirjastolla oli enemmän käyntejä, lainoja ja lainaajia kuin matalarahoitteisella kirjastolla. Yhteys on linjassa Hovin (1984, 76) saamien tulosten kanssa. Grindlay ja Morris (2004b, 240) taas pitivät kirjastorahoituksen vähenemistä kirjalainojen vähenemisen seurauksena, ei syynä. Yhteyden suuntaa ei voida tässä tutkimuksessa varmistaa, mutta kirjastorahoituksen yhteys kirjastonkäytön suuruuteen on kuitenkin nähtävissä.

Hovi (1984, 92) totesi palkkauskulujen vaihtelujen selittävän jopa 60 % lainausmäärien vaihtelusta. Henkilökunnan määrällä ei tässä tutkimuksessa havaittu yhtä vahvaa vaikutusta lainausmääriin. Henkilökunnan määrä oli kuitenkin kirjaston ominaisuuksista ainoana tasaisesti yhteydessä lainojen, lainaajien ja käyntien määrän kanssa. Tutkimuksessa päädyttiinkin siihen olettamukseen, että kirjastorahoituksen vaikutus kirjastonkäyttöön välittyy lähinnä henkilöstön määrän kautta. Henkilötyövuosien korkea korrelaatio lainauksen kanssa pieneni huomattavasti, kun rahoituksen suuruuden vaikutus otettiin huomioon. Korkea kirjastorahoitus mahdollistaa henkilökunnan runsauden, joka puolestaan on yhteydessä korkeaan kirjastonkäyttöön. Tutkimuksessa ei voitu kuitenkaan tehdä johtopäätöstä siitä, johtaako kirjastohenkilökunnan määrä korkeaan kirjastonkäyttöön, vai onko henkilökunnan runsaus vain reaktiota kirjastonkäytön runsauteen.

Rahoituksen suuruudesta riippumatonta yhteyttä kirjastonkäyttöön oli multimedia-aineiston kokoelmaosuuden suuruudella. Muuttuja oli yhteydessä kirjastonkäynteihin, lainaajien osuuteen ja varsinkin lainojen määrään. Multimedia-aineiston osuus kirjaston kokoelmista ei ole vielääkään kovin suurta, joten multimedia-aineiston oma lainaus ei selitä tätä yhteyttä. Multimedia-aineiston runsaus on kuitenkin yksi aktiivisesti käytetyn kirjaston ominaisuuksista. Samansuuntaisen havainnon tekivät Glorieux et al. (2007, 197), jotka totesivat audiovisuaalisen aineiston olevan yhteydessä kirjaston käyttäjämääriin. Myös Sinin ja Kimin (2008, 213) toteama kirjastonkäytön yhteys asiakkaiden käytössä olevien internet-pisteiden määrään kuvaa osaltaan samaa asiaa. Korkea kirjastonkäyttö on yhteydessä siihen, että kirjasto tarjoaa perinteisen kirja-aineiston lisäksi myös muuta aineistoa ja palveluita: multimedia-aineistoa ja esimerkiksi internet-pisteitä.

Aiemmissä tutkimuksissa mainittiin usein kokoelman suuruus kirjastonkäytön suuruuteen vaikuttavana tekijänä (Kim & Shin 1977, 363; Hovi 1984, 78; Glorieux et al. 2007, 197; Sin & Kim 2008, 213). Tässä tutkimuksessa kokoelman suuruuden yhteys kirjastonkäyttöön jäi kuitenkin heikoksi. Korrelaatiot muuttujien kesken olivat matalia, eikä kokoelman suuruus noussut yhdenkään regressiomallin taustamuuttujaksi. Kokoelmien suuruudella oli kuitenkin lievää negatiivista yhteyttä lainausmääriin sekä multimedia-aineiston osuuteen kokoelmasta.

Myös saavutettavuus oli mainittu useassa tutkimuksessa kirjastonkäyttöön vaikuttavana tekijänä (Hovi 1984, 78–79; Glorieux et al. 2007, 197), joskin Grindlay ja Morris (2004b, 650) toteavat aukiolojen supistumisen olevan lainojen vähenemisestä seurannut ilmiö, ei

vähenevän syy. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan löydetty yhteyttä kirjaston saavutettavuuden ja kirjastonkäytön välille. Muita ilman kirjastonkäytön yhteyttä jääneitä muuttujia olivat kirjaston henkilökunnan laatu sekä lehtivuositilastojen ja hankintojen määrä.

Kirjastonkäytön tärkeimmiksi taustamuuttujiksi nousivat kirjastohenkilöstön määrä sekä multimedia-aineiston suuri osuus. Nämä kirjaston ominaisuudet piirtävät kuvaa palvelualltiista ja modernista kirjastosta, joka vastaa monipuolisesti asiakkaiden tarpeisiin. Runsaan kirjastonkäytön takana ovat riittävä asiakaspalvelu ja asiakkaan tarpeita vastaava kokoelma. Henkilökunnan määrä on suuresti riippuvainen kirjastorahoituksen suuruudesta, joten tältä osin kirjastorahoituksen suuruudella voidaan pyrkiä vaikuttamaan kirjastonkäytön suuruuteen. Multimedia-aineiston osuuden voimakas yhteys kirjastonkäytön suuruuteen kuvastaa sitä, kuinka tärkeää on kirjaston uusiutuminen ja ajan tasalla oleva kokoelmatyö.

Jatkotutkimuksissa voitaisiin ottaa paremmin huomioon kunnan asukkaiden sosiaalinen tilanne, kuten esimerkiksi Hovi (1984) sekä Sin ja Kim (2008) ovat tehneet. Tätäkin tutkimusta voitaisiin laajentaa tarkastelemalla esimerkiksi kuntalaisten koulutustason, työllisyystilanteen ja poliittisen näkökannan suhdetta kirjastorahoitukseen ja kirjastonkäyttöön. Tutkimusta voisi laajentaa myös kirjaston muihin palveluihin, jotka ovat jääneet tämän tutkimuksen ulkopuolelle, kuten tiedonhankinnan opetuksen ja tiedonhakujen tarjontaan. Tutkimustuloksien jatkotarkastelusta löytyisi myös mielenkiintoisia tutkimuskysymyksiä. Tarkempaa tarkastelua voisi kohdistaa esimerkiksi kunnan taloustilanteen ja kirjastorahoituksen suhteisiin.

Lähteet

Allen, B. 2003. Public opinion and the funding of public libraries. *Library Trends* 51 (3), 414-423.

Blumenstein, L & Oder, N. 2008. ALA seeks \$100M in stimulus funding. *Library Journal* 133 (19), 15-16.

De Almeida, C. 1997. Is there a public library funding crisis? *New Library World* 98 (1135), 144-155.

Dilevko, J. 2007. Inferential statistics and librarianship. *Library & Information Science Research* 29 (2007), 209 – 229.

Etelä-Suomen lääninhallitus 2008. Kirjastopalvelujen saatavuus, hallinnolliset muutokset ja toimipaikka-verkoston kehitys Etelä-Suomen läänissä vuonna 2007. Etelä-Suomen lääninhallitus.

Glorieux, I. et al. 2007. Mind the gap: Societal limits to public library effectiveness. *Library and Information Science Research* 29 (2), 188-208.

Grindlay, D.J.C. & Morris, A. 2004a. The decline in adult book lending in UK public libraries and its possible causes. I. Literature review. *Journal of Documentation* 60 (6), 609-631.

Grindlay, D.J.C. & Morris, A. 2004b. The decline in adult book lending in UK public libraries and its possible causes. II. Statistical analysis. *Journal of Documentation* 60 (6), 632-657.

Hernon, P. 2002. Outcomes are key but not the whole story. *Journal of Academic Librarianship* 28 (1), 54-55.

Hovi, I. 1984. Yleiset kirjastot 1969-1981. Kehityslinjoja ja vaikutusyhteyksiä. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Høivik, T. 2006. Comparing libraries: from official statistics to effective strategies. Teoksessa Kolderup Flaten, T. (toim.) *Management, marketing and promotion of library services. Based on statistics, analyses and evaluation. IFLA publications 120/121.* München: K.G. Saur.

Ihanamäki, S. 2008. Yleiset kirjastot Lapin läänissä vuonna 2007. Lapin lääninhallituksen julkaisusarja 3/2008. Lapin lääninhallitus.

Itä-Suomen lääninhallitus 2008. Itä-Suomen läänin peruspalvelujen tila 2007. Itä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 147. Mikkeli: Länsi-Suomen lääninhallitus.

Kekki, K. 1999. Kirjastosäännöstö 1999. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Kim, C. & Shin, E.H. 1977. Sociodemographic correlates of intercounty variations in the public library output. *Journal of the American Society for Information Science* 28 (6), 359-365.

Kinnunen R. et al. 2008. Kirjasto- ja tietopalvelut Länsi-Suomen läänissä vuonna 2007. Tietoja Länsi-Suomen läänin kuntien yleisistä kirjastoista. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja 5/2008. Länsi-Suomen lääninhallitus.

Luoma, K. & Moisio, A. 2005. Kuntakoko, kuntien menot ja palvelujen tuotannon tehokkuuserot. VATT-muistioita 69. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Lynch, M.J. 2002. Economic hard times and public library use revisited. *American libraries* 33 (7), 62-63.

Mäkelä, P. 2002. Kunnan kultainen kirjasto II. Matka multimediaan jatkuu. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Nummenmaa, L. 2004. Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.

Opetusministeriö 2009a. Suomen yleisten kirjastojen tilastot: Etusivu.
<http://tilastot.kirjastot.fi>. (Luettu 12.2.2009.)

Opetusministeriö 2009b. Suomen yleisten kirjastojen tilastot: Info.
<http://tilastot.kirjastot.fi/fi-FI/info.aspx>. (Luettu 12.2.2009.)

Opetusministeriö 2009c. Suomen yleisten kirjastojen tilastot: Käsiteet.
<http://tilastot.kirjastot.fi/fi-FI/ohjeet.aspx>. (Luettu 12.2.2009.)

Perälä, K. 1990. Kirjastot ja raha. Teoksessa Poirola, H. (toim.) Kirjastot ja raha. Helsinki: Kirjastopoliittinen yhdistys.

Pihlaja, J. 2004. Kirjastonkäyttö. Lahti: Soceda.

Sin, S.-C.J & Kim, K.-S. 2008. Use and non-use of public libraries in the information age: A logistic regression analysis of household characteristics and library services variables. *Library & Information Science Research* 30 (3), 207-215.

Smith, I.M. 1999. What do we know about public library use? *Aslib Proceedings* 51 (9), 302-314.

Tiebout, C.M. 1956. A pure theory of local expenditures. *The Journal of Political Economy* 64 (5), 416-424.

Tilastokeskus 2006a. Kulttuuritilasto 2005. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus 2006b. Suomen tilastollinen vuosikirja 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus 2009. Tietoa tilastoista: Käsitteet ja määritelmät: Taajama-aste.
http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/taajama_aste.html. (Luettu 12.2.2009.)

Vakkari, P. 1983. Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot: tutkimus yleisten kirjastojen käytöstä kirjakanavana. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Lait ja asetukset

Kirjastoasetus 18.12.1998/1078.

Kirjastolaki 4.12.1998/904.

Kuntien valtionosuuslaki 20.12.1996/1147.

Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta 21.8.1998/635.